

PERIODIKOS PRADŽIA LIETUVOJE

IRENA PETRAUSKIENE

I. Kalendoriai

Sunku būtų šiandieną įsivaizduoti mūsų gyvenimą be periodikos. Atnešdama žinias bei naujienas iš viso pasaulio ir plačiai informuodama apie mūsų krašto įvykius, ji tarsi susieja žmogų su visu tuo, kas vyksta čia pat ir už tūkstančių kilometrų kitame kontinente, tuo leisdamą būti naujausių įvykių sukūryje. Tai neabejotinai viena svarbiausių spaudos sudėtinių dalių, išsiskirianti savo operatyvumu, informacijos konkretumu, faktinės medžiagos gausumu. Tačiau ji atsirado ne iš karto su spausdintu žodžiu. Periodika atsirado kaip žmonių komunikacijos išraiškos forma, iškilus reikalui bendrauti, sustiprėjus ryšiams tarp atskirų šalių ir kraštų. Kapitalizmo dainai, laužydami feodalinio visuomenės uždaro grandines, keitė žmonių galvoseną, skatino domėjimąsi kitur vykstančiais įvykiais. Didieji geografiniai atradimai ir prekybos augimas plėtė akiratį, o reformacijos ir humanizmo sąjūdis laisvino visuomenę iš siauro interesų rato. Atsirado noras dalytis pamatytu, išgyventu, o tuo pačiu augo ir poreikis žmogui domėtis ne tik jį siaurai liečiančiais klausimais. „Jau tada buvo atskleistas visuomenės reiškinys, kuris iki šių dienų yra spaudos ir žurnalistikos egzistavimo pagrindas — visuotinis domėjimasis pasaulio įvykiais, domėjimasis, kuris skatina žmogų mokėti už informacijos apie tolimus ir artimus dalykus surinkimą, kartais jį betarpiškai liečiančios, o kartais tiesiog neutralios,

bet visuomet jaudinančios prąžą ir vaizduotę“¹.

Jau nuo 17 šimtmečio didesniuose Vakarų Europos uostuose bei prekybos centruose buvo renkamos žinios ir pakirais lapeliais spausdinamos nuolat augantiems informacijos poreikiams visuomenėje patenkinti. Pradedant Italija, Vokietija ir pagaliau baigiant Žečpospolita, buvo spausdinami avizai, relacijos, įvairios žinios apie politinius, religinius įvykius, atradimus, nutikimus. Tai buvo pelninga spaudos rūšis, turėjusi nemažą paklausą. Šie leidiniai, dažniausiai vieno lapo, išeidavo nereguliariai, be numeracijos. Juos galima laikyti tik pirmaisiais spausdintos komunikacijos bandymais.

Su periodinės literatūros užuomazgom 16—17 a. sietini ir astrologiniai lapeliai bei kalendoriai. Pastarieji, be kalendorinės medžiagos, teikdavo ir kitų ano meto visuomenę dominančių žinių.

Laikraščiai, išeinantieji tam tikrais laiko tarpais, ėmė rodytis 17 a. pirmojoje pusėje. Tai — vokiečių „Relation aller fürnehmen und gedenkwardigen Historien... so sich hin und wider in Hoch und Nieder Deutschland... in diesem 1609 Jahr verlaufen und zutragen möchten“, „Nieuwe tidinghen“ Antverpene, 1619 m., „Gazette“, 1631 m. Paryžiuje, „Gazeta“ Lisabonoje, 1641 m. ir kt. Iki 17 a. vidurio tai buvo savitraščiai, vėliau periodiškus padidėjo iki dviejų kartų per savaitę. 1660 m. Leip-

¹ Łojek J. Dziennikarze i prasa w Warszawie w XVIII wieku. Warszawa, 1960, p. 6.

cigo knygų prekybininkas Timotiejus Ričas (Rytzsch) pradėjo leisti pirmąjį dienraštį.

Laikraščiai teikė žinias apie karo veiksmus ir mūšius, diduomenės gyvenimą. Čia buvo rašoma sveikatos klausimais. Informacijos ateidavo iš Venecijos, Romos, Lijono, Amsterdamo, Briuselio, Kelno ir kitų prekybos miestų. Periodikos leidimą organizavo privatūs leidėjai, kurie iš valdovų išsiriūpindavo privilegijas, apdraudžiančias juos nuo įvairių konkurencijų.

18 a. Vakarų Europoje laikraščiai jau buvo plačiai pasklidę. Pasirodo ir pirmoji mokslinė periodika, teikianti informaciją apie mokslo pasiekimus, leidžianti išbandyti savo literatūrinius sugebėjimus².

Kiek kitaip ir pavėluotai periodika sau skynėsi kelius LDK ir Lenkijoje. Feodalinė santvarka čia atkakliai neužleido savo pozicijų kapitalizmui, palyginant mažai augo miestai ir plito prekyba — pagrindiniai ryšiai su užsienio bendravimo veiksniai. Žečpospolita buvo atokiai nuo didžiųjų pasaulio prekybos centrų, o prekybiniai ryšiai su užsienio šalimis dėl daugelio priežasčių buvo nepakankamai tvirti. Be to, vidaus ir užsienio karai, nuolatos niokojantieji kraštą, stabdė visuomenės kultūrinį augimą. Todėl LDK net 18 a. dar reikėsi feodalinis uždarumas, interesų vienpusiškumas, o periodika pradėjo žengti tik pirmuosius žingsnius.

Negatyvų vaidmenį spaudai plisti suvaidino ir ta aplinkybė, kad visos LDK spaustuvės nuo 17 a. pirmosios pusės perėjo į vienuolynų ordinų žinią, o cen-

zurą didžiąja dalimi tvarkė bažnytinės instancijos. Nebuvo aktyvaus suinteresuotumo sekti visuomenės poreikius, o iš kitos pusės, juos ir ugdyti. Net Lenkijoje, kur spaustuvės buvo ir privačių asmenų, kaip Elerto ir kt. rankose, bendros valstybės nuotaikos spaudos plitimui dėjo savo neigiamą antspaudą. 1661 m. Krokuvoje pradėtas leisti laikraštis „Merkurivsz Polski“ išsilaikė tik vienerius metus. Jo kilimą apsprendė politiniai tikslai. Savo paskirtį atlikęs, leidinys nustojo ejes³. Vienas kitas 16—17 a. atsitiktinis leidinėlis savo turiniu vargu ar atitinka užsienio „reliacijas“ bei „avizas“. Tad periodikos ištakų Lietuvoje Didž. Kunigaikštystėje, kaip tai būdinga ir kaimyninėje Lenkijoje, reiktų ieškoti 18 a. pirmojoje pusėje.

Lietuvių spaudos istorija turi du etapus. Pirmasis apima periodiką šveticomis kalbomis (18—19 a.) ir antrasis — spaudą lietuvių kalba. Kilusi 19 a., ji vystėsi drauge su švetickalbiais leidiniais. Kalendoriams ir laikraščiams lietuvių kalba tyrinėti paskirta nemaža kritinės literatūros, tuo tarpu pirmasis spaudos etapas mūsų kultūros istorikų beveik visai nenagrinėtas. Be V. Abramavičiaus ir J. Karoso straipsnių pokario spaudoje apie pirmuosius Vilniaus laikraščius bei atitinkamo skyriaus Vilniaus miesto istorijoje, šie klausimai mūsų istorikų neliešti⁴.

Lenkų knygotyrininkai: G. Smolkskis, S. Civinskis, L. Abramovičius, V. Smolenskis, A. Kavecka-Gryčova, A. Sniežko savo darbuose taip pat daugiau ar mažiau kelia LDK spaudos atsiradimo bei jos raidos klausimus⁵.

² Schottenloher K. Flugblatt und Zeitung.— „Bibliothek für Kunst- und Antiquitäten-sammler“, Bd. 21, Berlin, 1922, p. 16—330; Łojek J. Dzienikarze i prasa w Warszawie w XVIII wieku, p. 6—10.

³ Łojek J. Dziennikarze i prasa w Warszawie w XVIII wieku, p. 14—15.

⁴ Abramavičius V. Pirmieji Vilniaus laikraščiai (1760—1960).— „Literatūros ir meno metraštinė 1961“, V., 1961, p. 153—165; Karosas J. Pirmieji Vilniaus laikraščiai.— „Mokslas ir gyvenimas“, 1969, Nr. 5, p. 5—7; Vilniaus miesto istorija. V., 1968, p. 187—188.

⁵ Smolkski G. O polskim czasopiśniennictwie najstarszej doby.— „Biblioteka Warszawska“. Rok 1910, t. I, Warszawa, p. 534—567; Ciechowski W. Czasopisma polskie na

Minėtuose tyrinėjimuose pasireiškė skirtingos nuomonės ir kai kuriais atžvilgiais subjektyvūs ir ne visai teisingi jau turimų žinių verti imai. Tai liečia tiek pirmojo laikraščio išėjimo pradinę datą (ja kartais laikomi 1759 m., kartais — 1760 m.), tiek pavadinimą (Wiadomości Uprzywiliowane, Nowiny Wileńskie, Kuryer Litewski, Gazety Wileńskie), o taip pat ir jų turinį. Šių skirtingų požiūrių priežastimi yra tai, kad tik maža dalis pirmųjų Vilniaus laikraščių pasiekė mūsų dienas, o spaudoje bei bibliografijoje jie būdavo kartais pateikiami iškraipytais pavadinimais.

Vertindami periodinių leidinių spausdinimą kaip reikšmingą lietuvių spaudos darbo barą ir naują mūsų visuomenės bendravimo formą, bandysime, remdamiesi žinomais šaltiniais, visų pirma pačiais leidiniais, o taip pat rankraštine medžiaga, saugoma Maskvos Senųjų aktų, LTSR Istorijos archyve, Mokslų akademijos Rankraščių skyriuje, atsekti jų pirmuosius žingsnius.

Lietuvių periodikos užuomazgų reiki ieškoti kalendoriuose, kurie dėl savo išleidimo periodiškumo (kartą į metus) bei dėl informacinių žinių daugeliu atvejų primena tęstinį leidinį — metraštį. Išeidami pastoviais laiko tarpais, kalendoriai pratino skaitytoją domėtis vienerių metų leidiniu. Greta kalendorių, juose būdavo spausdinami informaciniai, mokslo populiarinimo straipsniai, ūkiniai patarimai, įvairenybės. Pradėjus eiti laikraščiams, jie ir toliau spausdina-

mi, ir savo turiniu tarsi papildė grynąją periodiką.

Periodikos leidimo iniciatorius buvo Vilniaus akademijos spaustuvė, šį prioritetą išlaikiusi iki pat 19 a. pradžios. Naujos spaudos produkcijos pasirodymas turėjo pagyvinti spaustuvės darbą, sustiprinti jos pašlijusį autoritetą.

V. Abramavičiaus teigimu, privilegiją spausdinti kalendorius Vilniaus akademija gavo jau 1734 metais⁶.

Akademijos spaustuvė nebuvo kalendorių spausdi imo Lietuvoje pradininkė. Jau 17 a. pirmojoje pusėje Vilniuje pradėti leisti kalendoriai. J. Karcano spaustuvėje išėjo A. Molero (Moller) kalendorius 1606 metams⁷. Taip pat čia išspausdinti ir Krokuvos mediko bei matematiko G. Joanickio kalendoriai 1606, 1607 metams⁸. Keli atsitiktiniai kalendoriai taip pat kitų Vilniaus spaustuvių išėjo 17 a. viduryje ir 18 a. pradžioje⁹. Jie dažniausiai būdavo perspausdinami iš kituose miestuose išleistų leidinių ir dėl savo atsitiktinumo nesudarė periodiškaai išeinančio spaudos veneto. Pastoviai kalendorius spausdinti pradėjo Vilniaus akademijos spaustuvė, praėjus metams po privilegijos suteikimo. Pirmųjų kalendorių autorius buvo gabus istorikas, žinomas jėzuitų rašytojas Jonas Pošakovskis, kuris „daugelį metų nuo 1735 iki 1749 m. imtinai leido įdomius kalendorėlius jaunimui lavinimui, dalį Vilniuje, dalį Varšuvoje 12-tainiu o taip pat 16-tainiu (formatu — *I. P.*)“¹⁰. Pirmųjų dviejų metų leidiniai neišliko,

Litwie, (1922), p. 39—124; *Abramowicz L.* Cztery wieki drukarstwa w Wilnie, Wilno, 1925, p. 62; *Smoleński W.* Kalendarze w Polsce wieku XVIII. — Piśma historyczne, t. 2, Kraków, 1901, p. 61—94; *Kawecka-Gryczowa A., Korotajowa K. i Krajowski W.* Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku. Zesz. 5. Wielkie Księstwo Litewskie. Wrocław. — Kraków, 1959, p. 28—29; 194; *Snieżko A.* Materiały do historii prasy na Litwie w XVIII i XIX w. — „Rocznik historii czasopiśmiennictwa Polskiego“, t. 11, zes. 4, 1972, p. 499—545.

⁶ *Abramavičius V.* Pirmieji Vilniaus laikraščiai, p. 155.

⁷ *Estreicher K.* Bibliografia polska. T. 22, p. 521.

⁸ Ten pat, t. 18, p. 603;

⁹ *Bieliški J.* Uniwersytet Wileński. T. 2, p. 242.

¹⁰ Vilniaus valst. universiteto Mokslinės bibliotekos rankraščių skyrius (toliau: VVU MB RS), f. 83, Nr. 47, p. 972. — *Poszakowski J.* De viris illustribus Provinciae Lithuaniae S. J. (mikrofilmas iš Krokuvos Jėzuitų prov. archyvo, Nr. 1536).

ir apie juos žinome tik iš aukščiausių ciuotų, paties autoriaus pateiktų autobiografinių duomenų. Drąsiai galima teigti, jog jie išėjo Vilniuje, kur tuo metu gyveno ir pats J. Pošakovskis.

Kai kuriuos jo kalendorius persispausdindavo Varšuvos spaustuvs. Tiksliau, jos tik pakeisdavo kartais antraštinį lapą, kaip tai atsitiko 1739 metais išleisime kalendoriuje, kurio toks egzempliorius saugomas Mokslų akademijos bibliotekos Retų spaudinių skyriuje¹¹.

J. Pošakovskis ieškojo naujų formų savo leidiniui, todėl jis gerokai skyrėsi nuo 17—18 a. spausdintų Žečpospolitoje kalendorių. Iki jo buvo priimta, kad be kalendorinių žinių čia spausdintų astrologines prognozes, susijusias su įvairiausiomis žmogaus buities ir gyvenimo sritimis. Antai G. Joanickis 1606 m. prognozėje numato pagal žvaigždžių padėtį orus ir derlių, epidemijas, atskirų šalių įvykius. Jau po šimto metų taip pat Krokuvos universiteto matematikos profesorius S. Dunčevskis savo 1725 m. kalendoriuje paliečia dar platesnį prognozės ratą (šienavimo metas, kraujo nuleidimo laikas, skiepijimo ir kt.)¹². Kaip matyti, net ir mokslininkų požiūris į astrologiją išliko tas pats.

J. Pošakovskis visai atsisakė prognozių, ir visi jo kalendoriai siejami su istorija. Norėdamas kalendorius padaryti besimokančio jaunimo lektūra, jis suteikia jiems politinį-istorinį profilį, tai aiškiai matyti jau iš išlikusio seniausiojo kalendoriaus antraštės: „Politinis kalendorius 1737 metams, pridėtinis, po keliamaus pirmas, apimantis metų atmainas ir Mėnulio pakitimus, Saulės ir Mėnulio užtemimus, visuotinius suvažiavimus, erezijas, brolijas, lenkų karalių chronologiją, valdovų gimimo dienas ir kitus įdomius politiniams pašnekiesiems daly-

kus“. (Kalendarz polityczny na rok Pański 1737 przybyszowy, po przestępnym pierwszy, zawieraiący w sobie rewolucyone roczne i lunacye, zaćmienie słońca i xiężyca, concilia powszechna, herezye, zakony, seriem królów polskich, dzień narodzenia panów i inne rzezcy ciekawe do politycznych rozmów służące, 63 nen. lap.). Leidinio pradžioje įdėta pagal P. Labe bažnyčios priimta informacija apie septynis Žemės amžius. Taip pat duodama 8 svarbiausiųjų įvykių chronologija: 168 m. nuo LDK unijos; 155 m. nuo kalendoriaus pataisymo; 166 m. nuo jėzuitų atvykimo; 158 m. nuo Vilniaus akademijos įkūrimo; 54 m. nuo pergalės prieš turkus, Jonui III-jam viešpataujant; 4 m. nuo Augusto III karūnacijos. Pateikiamas kilnojamųjų švenčių sąrašas. Kalendorėlyje yra šiek tiek astronominių žinių, tačiau be astrologijos. Charakterizuojami metų laikai, grafiškai parodoma 7 planetų padėtis Žemės atžvilgiu, įdėta Saulės patekėjimo ir nusileidimo lentelė pagal Žodiako žvaigždyną, su žvaigždžių simboliiais, apžvelgiami praeitų metų Saulės ir Mėnulio užtemimai.

Kiekvienam mėnesiui skirtuose kalendoriaus lapuose įdėti jo romėniškojo pavadinimo reikšmės paaiškinimai bei mėnesio pavadinimas lenkų k. gotiško-mis raidėmis.

Žiniuose apie visuotinius bažnyčios susirinkimus autorius duoda trumpas šių suvažiavimų charakteristikas bei jų sušaukimo priežastis. Tridento suvažiavimas (1545—1563 m.) buvęs prieš reformacijos vadus M. Liuterį ir Ž. Kalvina. 1414 m. Konstancos susirinkimas pasmerkė Viklifą ir Husit. „Pasaulietinio teismo sprendimu Jonas Husas ir Jeronimas Pragiškis buvę gyvi sudeginti“

¹¹ Mokslų akademijos biblioteka (toliau: MAB), $\frac{L-18}{1744}$

¹² *Estreicher K.* Bibliografija polska. T. 15, p. 373.

Skyrelyje „Eretikai“ supažindinama su įvairių šimtmečių nukrypimais nuo katalikų bažnyčios ir jų vadovais. I amžiuje magas Simonas savo Eleną vadinęs šventąja dvasia. 4 a. Arijas neigė Kristaus dieviškumą. 7 a. Mahometas sudarė naują sektą. 12 a. Abailardas mokė, jog neturime tikėti tuo, ko nesuprantame. 15 a. eretikai buvo Jonas Husas ir Jeronimas Pragiškis, 16 a. austras Martynas Liuteris kiekvienam leido šv. raštą skaityti ir tuo priaugino erezijų. Ulrichas Cvinglis, Zanas Kalvinas — kalvinizmo pradininkai. Mykolas Servetas atgaivino arijanizmą ir 1533 m. buvo gyvas sudegintas. To šimtmečio eretikais laikomi ir Jurgis Blandrata, Lelijus bei Faustas Socinai. 17 a. pasireiškė jansenistai, 18 a. — kveznelionys. Autorius stengiasi būti objektyvus ir savo nuomonės apie eretikus nereiškia.

Leidinyje pridėdami vienuolių ordinų (nurodant įsteigimo datą), Lenkijos karalių ir kunigaikščių (su mirties, kai kur dar gimimo ir karūnacijos metais), kardinolų, vyskupų, senato, mi istrų sąrašai.

Skyrius „Monarchų ir valdovų gimimų dienos“ supažindina su elementariausiomis žiniomis apie Vakarų Europos valstybes ir jų valdovus. Be žinių apie monarchus ir jų šeimas, kai kuriom valstybėm skiriama ir daugiau dėmesio. Prie Prancūzijos pateikiama statistika, liečianti gyventojų, bažnyčių, vienuolynų bei kitų instancijų skaičių 1728 metais. Ispanija pažymima kaip stipri ir turtinga valstybė, turinti daug kolonijų. Čia autorius prisimena ir Kristupą Kolumbą bei Vesputijų Amerigą, atradusius naujus žemynus, kurių dalis priklauso Ispanijai.

„Ir taip niekada nenusileidžia Saulė, šviečianti kuriai nors Ispanijos žemei, todėl sakoma, kad jos karalius vietoj skrybėlės ar kepurės saulę ant savo galvos nešioja“, — teigia kalendoriaus au-

torius, tuo pabrėždamas Ispanijos išplitimą daugelyje Zemės rutulio dalių.

Prisimenamos Portugalijos kolonijos. Kalbant apie Italiją, plačiau sustojama prie Venecijos. Supažindinama su jos geografine padėtimi, santvarka bei kilmingųjų klasėmis. Be kita ko, informuojama, jog čia yra 165 marmuro ir 25 bronzos statulos. Genujos valstybei belikusi tik Korsikos sala. Valstybę valdo „kažkoks iš žemaičių kilęs Teodoras“, kuriuo gyventojai nesą patenkinti. Supažindinant su Šveicarija, papasakojama Viliaus Telio legenda. Olandija charakterizuojama kaip stipri jūrų valstybė, turinti kolonijas 16.000 kariuomenės. Iš Austrijos priklausomybės ji išsilaisvino 1648 m., turi 4 mil. 4000 tūkst. gyventojų. Vedama plati prekyba. Vien iš silkių gauta 10 mil. metinių pajamų, jos pradėtos sūdyti 1390 m. Kalendoriaus sudarytojas nepamiršta ir kultūrinių klausimų. Jis mini, jog pirmasis spaudinys išėjęs Harleme 1440 m. Šio skyriaus medžiaga pateikiama netolygiai. Kai kurių valstybių, kaip Anglijos, Maskvos, Danijos, Švedijos, tik išvardinami monarchai bei jų šeimos nariai.

„[domūs dalykai“ talpina įvairenybes, liečiančias žmonijos progresą, buitį, išradimus. Informuojama apie magneto atradimą, parako, laikrodžių išradimus. Minimi J. Gutenbergo ir J. Fusto nuopelnai spaudai. Pasakojama apie alų, sidrą, tabaką ir tai, kad pirmasis barzdą skusti pradėjęs Aleksandras Didysis.

„Zymiausi praeitų metų įvykiai“ — tai Prancūzijos ir Ispanijos kovos su imperatoriumi. Įvykiai išdėstomi chronologiškai, pradėtant 1733 metais.

Kalendorius užbaigiamas duokle bažnyčiai skyreliu „Labiausiai reikalingi dalykai, siekiant amžinybės“. Pabaigoje pridėdama turinio rodyklę. Antraštelėje autorius pasirašė tik pirmosios raidėmis.

Sis mažas, neišvaizdus kalendorėlis, ano meto akimis žiūrint, buvo naujoviš-

kas, įdomus bei įvairus. Turint galvoje, kad istorijos bei geografijos dėstymas į mokyklas įvestas tik 1741 m., o besimokantis jaunimas bei platesni visuomenės sluoksniai istorinės literatūros beveik neturėjo, galima suprasti jo reikšmingumą ir nelaikyti nekuklia paties sudarytojo duotos charakteristikos — „įdomus“. Pirmą kartą lietuvių literatūroje skaitytas gauna žinių iš viso pasaulio. Tiesa, jos buvo gana fragmentiškos ir nenuoseklios, tačiau plėtė akiratį, kėlė visuomenės kultūrinį lygį.

J. Pošakovskis ieškojo naujų kalendorio formų, stengėsi jį pajavairinti. Būdinga, kad visi jo šio tipo leidiniai turėjo aiškiai tematinį profilį. Nuo 1738 m. pavadinimas pakeičiamas. Jis jau vadinamas „Politinis ir istorinis kalendorius“ (Kalendarz polityczny y historyczny, 62 nen. lap.). Leidinys dedikuotas Vilniaus vyskupijos koadjutorii ir sufraganui Juozapui Sapiegai. Po astronominių žinių, liečiančių miniuosius metus (čia autorius pagal Ptolomėjaus sistemą duoda ir Saulės judėjimo apie Žemę greitį), vietoj įprastinio kalendoriaus spausdinamos „Efemeridės arba svarbiausi dienos įvykiai“. Čia surinktos kiekvienai mėnesio dienai istorinių bei politinių įvykių, kultūrinio gyvenimo, naujų žemių atradimų, stichinių nelaimių, įdomesniųjų gamtos reiškiniių datos, paminimos krašto gyvenime nusipelnusių asmenų sukaktys. Kalendoriuje yra daug vietinės reikšmės datų, susijusių su Lietuvos istorija bei kitais įvykiais. Pažymimos 1509.I.18 d. ir 1582.I.15 dienos sutartys su Maskva, Žalgirio mūšis, Mikalojaus Radvilos ir Karolio Chodkevičiaus pergalė prieš Suiskį (1564.I.25 d.), Karolio Chodkevičiaus (jis vadinamas Lietuvos Herkulu) pergalė prie Kirholmo (1605.IX.27 d.) ir jo mirtis kovojant su turkais prie Chotimo (1621.IX.24 d.). Liepos 18 d. J. Pošakovskis mini Vilniaus jėzuitų kolegijos

įsteigimo sukaktį (1570 m.) bei Vilniaus akademijos pradžią (1579.X.29 d.). Nepamiršta ir Karaliaučiaus akademijos įkūrimo data (1544.VII.17 d.). J. Pošakovskio efemeridėse pažymimos reikšmingesniųjų Lietuvai asmenų sukaktys. 1609.II.13 d. mirė Zemaičių vyskupas Merkeliš Giedraitis. 1708.II.16 d. gimė Juozapas Sapiega. Prie šios datos pridama plačiausia Sapiegu giminių genealogija. Beje, ir pats leidinys jam dedikuotas. Vasario 28 d.— Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio mirties metinės (mirė 1616 metais).

Prisimenami ir kiti krašto įvykiai. 1325.V.28 d. Aldona Gediminaitė išteka už Kazimiero. 1424.III.23 d. Jogaila išleidžia ediktą eretikus laikyti valstybės nusikaltėliais. 1702.IX.28 d. švedai sugedina Krokuvos pilį. Be istorinių žinių, „Efemeridėse“ nemaža datų, susijusių su metereologija ir gamtos stichinėmis nelaimėmis. Rašytojas paminii šiltą 1493 m. žiemą, kai „sausio antrąją tokie buvę karščiai, jog medžiai ir javai pražydę, o gegužyje varginę šalčiai ir buvę daug sniego“. 1498 m. turkams užpuolus lenkus, toks bausis šaltis užėjęs, jog kai kurie (kariai?— I. P.) „išpiovę arklius, jų pilvuose šildėsi, ir tūkstiančiais išmirę“. Taip pat ir 1684 m. bei 1709 m. sausio 4 d. buvo dideli speigai. 1257.I.31 d., 1258.III.28 d., 1444.VI.5 d. drebėjusi žemė Lenkijoje, o 1593 m.— Sicilijoje. Kalendoriuje prisimenami 1706.V.18 d., 1737.VI.2 d. Vilniaus gaisrai, nuniokoję beveik visą miestą. 1728.X.20 d. įvyko Kopenhagos gaisras, o 1680.X.21 d.— Prancūzijos Sekvanos upės potvynis. J. Pošakovskis taip pat surinko datas, liečiančias Amerikos ir jos atskirų dalių atradimus, Romos įkūrimą bei kitus įvykius nuo pat pasaulio pradžios. Matyt, istorinių ir reikšmingesniųjų įvykių datų paieškojimas nebuvo lengvas, nes kitų metų kalendoriuose autorius jo atsisakė. Tiesa, prie efemeridžių jis dar sugrįžta 1740-tiems me-

tams išleistuose kalendoriuose, tačiau čia jo objektas — jėzuitų biografai ir duomenys, kuriuos jis žymiai lengviau galėjo surinkti iš skaitlingų informacinių leidinių.

Be to, šiame kalendoriuje istoriškai paliečiamas oro prognozės klausimas, komentuojant šv. raštą. „Vakare sakote: „Bus giedra, nes dangus rausvas“, o rytą — „bus dargana, nes dangus apniūkęs“. Kai matote debesį ateinant iš vakarų, sakote: „Ateina stiprus lietus“, ir taip yra. O kai vėjas pučia iš pietų, sakote: „Bus tvanku“, ir taip yra“. Nepaisant, jog nesiūlomos jokios prognozės, o tik išdėstoma amžiais susikaupusi liaudies išmintis, pabaigoje akcentuojamas gamtos priklausomumas nuo dievo: „Jei nesilaikysite mano įsakymų, užsiundysiu priešus, padarysiu dangų kaip geležį, o žemę kaip varį. Žemė nebus naudosa, ir medžiai neneš vaisiaus“

Valdžios aparato sąrašas, karalių chronologija tampa pastovia kalendoriaus sudėtine dalimi. Kalendoriuje 1739 metams („Kalendarz historyczny y polityczny na R. 1739“... 81 nen. lap.) išplėstas astronomijos skyrius („Apie pasaulio sudėtį“), kuriame jau aiškiai nusakomos J. Pošakovskio kosmologinės pažiūros. Žemė arba Žemės rutulys negali natūraliai judėti, juda Saulė ir Planetos. Jis pateikia Planetų nuotolio nuo Žemės apskaičiavimus. Saulės judėjimas apie Žemę aiškinamas su paslėpta abejonės gaidelė: „O tu, pone disidente, pagalvok apie tai, kad kas yra natūralu, tavo galvoje negali sutilpti, pavyzdžiui, kaip gali būti, kad toks didžiulis kūnas, kaip Saulė, per 24 valandas apeitų visą Žemę. O jei laikytumėmės Koperniko sistemos, kuri tvirtina, kad Žemė apie Saulę juda, būtų dar didesni sunkumai“ Norėdamas nusikratyti savo abejonės, užbaigia: „Tikėjimas yra tikresnis, negu mūsų protas“

Kaip leidinio istorinis priedas spausdinama seniausių laikų visuotinės isto-

rijos iki Romos imperijos santrauka. Žinių apie valstybes šiais metais lyg ir sumažėja. Iš platesnių charakteristikų yra tik informacija apie Venecijos valdovo rinkimo nuostatus, šiaip pasitenkinama monarchų suminėjimais. Galima manyti, jog autorius tiesiog nenori kartotis.

Sekančiais metais J. Pošakovskis jau prieina prie kitos rūšies teminių kalendorių.

1740 m. Vilniaus akademija šventė jėzuitų ordino 200 metų įkūrimo jubiliejų. Ta proga J. Pošakovskis sudarė ir Akademijos spaustuvėje išleido du kalendorius — „Didesnįjį jėzuitų kalendorių.“ (Kalendarz jezuitski wiekszy na rok przestępnny 1740 Societatis Jesu; Jubileuszowy wtóry... 168 nen. p.) ir „Lietuvos jėzuitų provincijos mažesnįjį kalendorių“ (Kalendarz mniejszy jezuitski Prowincyi litewskiej na rok pański 1740, po przybyszowym pierwszy... 216 p.). Didesnysis plačiau ietė bendrus jėzuitų veiklos klausimus, mažesnysis — daugiau buvo skirtas Lietuvai. Jų charakteristika geriausiai pateikia pats autorius: „Šitą kalendorių vadinu mažuoju, nes jis plonesnis, palyginti su didesniuoju, į kurį kreipiu skaitytoją, norintį turėti geresnę informaciją apie jėzuitų broliją. Jis vadinamas jėzuitų, nes parašytas 200 metų jubiliejaus nuo J. O. įkūrimo 1540 m. proga“. Kitoje vietoje dar pridėda: „Kalendoriuje, be Mėnulio atmainų ir metinių švenčių, eferidžių būdu paminimi patys jėzuitai: kankiniai, šventieji, stebuklais ir mokslais garsiausi, kurie plačiau aprašomi mano didesniajame kalendoriuje“.

Kiekvieną kalendorinę dieną J. Pošakovskis mini mirusius žymesniusius jėzuitus, nurodydamas jų nuopelnus nuo pat ordino susikūrimo pradžios iki pat 18 a. vidurio. Be to, lei linyje trumpai išvardinami jėzuitų generolai, kardinolai bei vyskupai. Taip pat pridėtas visų provincijų sąrašas, Lietuvos provincijos

provincijų ir: rektorių katalogas, provincijos fondatorių ir globėjų sąrašai. Informacinės žinios apie jėzuitus nebuvo plačios, tačiau iki šių dienų nepradaro savo, kaip istorinio šaltinio, vertės.

Jo teminių kalendorių grupė lyg ir užbaigiama 1741 m. sudarytu „Sviesiųjų damų kalendoriumi“ (Kalendarz świetnych dam na rok Pański 1741... , 77 lap.). Tai buvo pirmas Akademijos spaustuvės leidinys, skirtas moterims, neskaitant proginių panegirikų. Kiekvieną mėnesio dieną įrašytos „žymios savo kilme, pamaldumu ir stebuklais moterų“. Siame gausiame sąrašė lietuvių moterų nėra paminėta. Pabaigoje pridėta vardų rodyklė.

Reikėtų pabrėžti, kad visuose J. Pošakovskio kalendoriuose, be istorinių žinių, daugiau ar siauriau paliečiami astronomijos klausimai. Ir tai logiška, nes visais laikais sudėtine kalendoriaus dalimi buvo astronomija, tik anksčiau ją artimiau siekavo su astrologija. „Sviesiųjų damų kalendoriuje“ gana plačiai sustojama prie astronomijos bei laiko skaičiavimo. Laikydamasis Ticho Brahe's sistemos, J. Pošakovskis pateikia palyginamuosius Planetų didumo skaičius, jų atstumus nuo Žemės myliomis, judėjimo greičius. Istoriskai priinama prie metų bei jų dalių supratimo, supažindinama su arabų, turkų, žydų, romėnų kalendoriaus ypatybėmis, primenama jo reforma 1582 m. Dažniausiai tai pakartojimas žinių iš 16—18 a. leidinių apie kalendorių ir jo esmę. Tačiau jau pačioje savo kalendorinės veiklos pradžioje netaikydamas astrologinių prognozių, prie jų niekada jis ir negrįžo. Vis dėlto visuomenėje, matyt, stipriai buvo įsigalėjusios senosios pažiūros, kad vėliau jis išdrįso atvirai su jomis kovoti. Antai, savo mažajame kalendoriuje jėzuitams eiliuotai šaiposi iš jo, kaip prognozės šaltinio, paskirties. Charak-

terizuodamas klimakterinius metus (kas 7-ti, 9-ti) aiškiai pasisako prieš jų vertinimo prietarus. „Kalbama, kad šie metai būna pavojingi ir nelaimingi arba dėl ligos, arba dėl kito nemalonaus atsitikimo. Bet man atrodo, kad toks nusistatymas kilęs iš pagonišku prietaru, kur skiriamas dėmesys nelyginiam skaičiui“. Si mintis užbaigiama teiginiu, kad žmonės vieną kartą vis tiek turi mirti. Įvertindamas J. Pošakovskio kalendorinę veiklą, V. Smolenskis teisingai rašė: „Pošakovskis pirmasis nutraukė su astrologija ir prognozėmis, pirmasis turėjo drąsos kalendoriuje iškelti abejonę dėl mėnulių dienų poveikio žmogaus likimui klimakteriniuose metuose ir savo pavyzdžiu patraukė kitus. Yra negincijamas kalendoriaus reformatorius, tačiau savo požiūriu į pasaulio sutvėrimo procesą laikosi biblijinių pagrindų, prieš klimakterinių metų lemtingas dienas pasisako ne iš mokslo, bet religinio supratimo pozicijų, kaip ir jo pasekėjai Poznanėje, Liubline, Kalyšiuje“¹³.

Po 1741 m. J. Pošakovskis savo kalendorių pradėjo spausdinti Varšuvoje, todėl jų leidimas Lietuvoje kuriam laikui visai nutrūko.

Po kelių metų kalendoriaus tradicijas pratęsė Vilniaus akademijos spaustuvėje pradėta leisti J. Pošakovskio „Imperatoriškoji Kalėda“ (Koleđa Cesarska), ėjusi 1746—1749 metais. Ji pasirodavo kartą į metus. Cia buvo spausdinama Romos, Turkijos, Vakarų imperatorių istorija. Leidinio paskirtis buvo kelti studentijos susidomėjimą istorijos mokslais.

Kalendorių leidimą Vilniuje atnaujino P. Paprockis, kurį laiką vadovavęs ir Akademijos spaustuvei. Pagal bibliografijoje įregistruotus leidinius laikoma, jog kalendorius jis pradėjęs leisti nuo 1757 metų, beveik po 10-ties metų pertraukos išspausdinęs „Politinį kalendo-

¹³ Smoleński W. Kalendarze w Polsce wieku XVIII, p. 67.

rėlių“ (Kalendarzyk polityczny na R. 1758). Apie jo išleidimą buvo paskelbta laikraščio „Kurier polski“ 1757 m., Nr. 45. Jame buvęs priedas iš visuotinės istorijos apie 9 vokiečių elektorius. Sunku pasakyti, ar ši kalendoriaus atnaujinimo Vilniuje data yra tiksliai. Verčia abejoti antraštės 1759 metams paaiškinimas: „po kilnojamyj, trečiasis“. Vadinasi, pirmasis turėjęs būti 1757-metams, o gal ir dar anksčiau. Autorius pradžioje nepasirašydavęs. Leidinys kartais vadinamas „Kalendorėliu“, kartais „Kalendoriumi“, dar pridėdant „politinis“ arba „Vilniaus“ Tokios painiavos įnešė 18 a. Vilniaus laikraščiuose teikta informacija, kur nebūdavo tiksliai nurodomas leidinio pavadinimas. Todėl, neišlikus patiem leidiniams, jie kartais net iki 3 kartų registruojami bibliografiniuose šaltiniuose kaip atskiri leidiniai. Tačiau apie juos pateiktų duomenų suliginimas su išlikusiais Lietuvoje kalendoriais kalba ką kita. Pvz., 1768 metams P. Paprockis išleido „Vilniaus kalendorių“. Tuo tarpu bibliografijoje prie P. Paprockio pavardės jis užregistruotas kaip „Vilniaus kalendorėlis“, o anoniminiai, remiantis tų metų „Lietuvos kurjeriu“ — „Vilniaus politinis kalendorius“ (Beje, „Lietuvos kurjeris“ nuo 1764 m. jau nebebuvo leidžiamas). 1771 m. „Vilniaus kalendorius“ (autorius pavardė nežymima) registruotas kaip P. Paprockio „Politinis kalendorėlis“ ir be autoriaus — „Vilniaus kalendorius“. Patyrinėjus pačius leidinius ir šaltinius apie juos¹⁴, galima padaryti išvadą, kad iki 1767 m. imtinai P. Paprockis leido „Politinį kalendorėlį“ („Kalendarzyk polityczny“), o nuo 1768 — „Vilniaus kalendorių“. Tokiu pavadinimu jis ėjo net iki 1795 m., sudarydamas vienuarūšį tęstinį leidinį. Klysta

A. Kavecka-Gryčova, jį išskirdama į du atskirus kalendorius¹⁵.

Perėmęs iš savo pirmtako J. Pošakovskio kalendoriaus istorinę kryptį, P. Paprockis jį išstobulino. Be įprastinių žinių apie valdovus, valstybes, vidaus tvarką bei valdžios aparato sąrašų, jis čia pradėjo spausdinti oficialius potvarkius, konstitucijas, seimų nutarimus ir kitą platesnės apimties istorinę, o kartais ir mokslinę medžiagą. Ypač daug vietos buvo skirta vietinės reikšmės įvykiams. Kalendorius tapo svarbus krašto gyvenimo informacinis šaltinis. Jame buvo išspausdintas įvykių Žečpospolitoje po Augusto III mirties aprašymas, į valdžią atėjus Stanislovui Augustui Poniatovski i, 1764—1766 m. vykusių seimų medžiaga bei konstitucijos, o taip pat valdžios aparato, tribunolo, pavietų seimelių bei teismų pareigūnų sąrašai. Kalendoriuje 1769 m., 1771 m. įdėta LDK seniūnijų mokesčių sumos pagal vaivadijas ir pavietus. Lietuvos pašto istorijai yra reikšminga 1772 m. informacija apie pašto tvarką („Atvykstančio ir išvykstančio pašto tvarka Varšuvoje, Vilniuje ir kai kuriuose žymesniuose LDK miestuose“). Pašto susisiekimas vykęs dviem šrautais: paprastu ir ekstraordinariu. Pirmadieniais, ketvirtadieniais ir šeštadieniais į Vilnių būdavo atgabenama korespondencija iš Lietuvos, Baltarusijos, Latvijos, Rusijos, Lenkijos, Prūsijos ir kitų tolimesnių vietovių. Užsienio žinios daugiausia ateidavo per Varšuvą. Taip pat čia pateiktas stambesnių LDK miestų, kaip Gardino, Kauno, Naugarduko, Slonimo, Kėdainių, Raseinių, Panevėžio, paštų grafikas. Universale išdėstyta laiškų bei siuntų priėmimo tvarka, mokesčiai. Už spausdintą medžiagą mokama pusė kainos, išskyrus laikraščius,

¹⁴ *Estreicher K.* Bibliografia polska. T. 19, p. 39—47; T. 24, p. 81—82.

¹⁵ *Kawecka-Gryczowa A.* Drukarze dawniej Polski. Zesz. 5, p. 26.

kurių persiuntimas įvertinamas taip, kaip ir laiškų.

Tais pat metais įdėta „Trumpa informacija apie laikrodžių reguliavimą“ Tai gana platus straipsnis, liečiantis astronominių laiko skirstymą, laiko tarpų matavimus, laikrodžio prigimtį ir ypatumus.

Sio pobūdžio leidiniuose nebebuvo įprastų astrologinių ar astronominių žinučių, ėjusių drauge su kalendoriumi. Rašydamas apie astronomiją, autorius duodavo išsąsą populiarizacijos straipsnį. 1770 m. straipsnyje „Apie kometas“ jis ne tik supažindina skaitytoją su jų struktūra, atsiradimo priežastimis, bet ir išjuokia prietarus, susijusius su kometų pasirodymu: „Ar tenka tau matyti blyšknią kometą — ji būtinai turi užtraukti letargus, pleuritus, džiovą... ir kitas karo ligas. O gal turi rausvą spalvą? — graso ugnimi, karu ir karštligėmis. O gal gelsvos spalvos? — vargas karaliams ir monarchams. Gal turi ką žydro? — tikra sausra, badas, maras, epidemija. Vienaip ar kitaip nušvinta, praidamos pro tą ar kitą žvaigždę, yra vienokiu ar kitokiu nelaimės ženkle. Iš tikrųjų, pasaulyje nebuvo žymesnio įvykio, kurio nebūtų žymėjusi kometa, arba jos dėka jis nebūtų tapęs atmintinas“¹⁶. 1771 m. pateikiamas platus maro epidemijos aprašymas, iškeliama požymiai, analizuojami būdai apsaugoti. Duodami įvairūs gydymo receptai.

1768, 1771 m. kalendoriuose įdėta Vilniaus astronominės observatorijos nustatyta kai kurių Lietuvos vietovių geografinė platumų (Kauno, Valkininkų, Anykščių, Ašmenos, Panevėžio, Trakų, Biržų, Ukmergės ir kt.).

Palyginti nemažai dėmesio būdavo skiriama įvairių kraštų istorijai bei politiniams įvykiams nušviesti. Kalendorėlio 1760-tiems metams skyriuje „Europos valdovų ir jų giminės vardai, tų

šalių papročiai bei religija“ yra įdomių žinių apie Vakarų Europos gyventojus. Maskvos valstybės žmones P. Paprockis charakterizuoja kaip „patvarius nepritekliuose, tačiau karo reikaluose neorganizuotus. Nuo Petro I-ojo laikų lavinasi įvairiuose mokslo ir užsienio kalbose, turi palinkimą maištauti, girtauti, yra žiaurūs, apie save geros nuomonės“. Turakai laikosi duoto žodžio, „gailėstingi ne tik žmonėms, bet ir beglobiui gyvuliui“, tačiau jiems būdingas tamsumas, palaidumas, prietaringumas. Prancūzai — linksmi, gabūs, vis naujas drabužių, baldų madas išgalvoja, jais vos ne visa Europa sekanti. Ispanai — pavydūs, prietaringi, tuoj griebiasi keršto. Portugalai yra puikus jūrininkai, prekyboje įžvalgūs, bet šykštūs, pavydūs. Neapoliečiai mėgsta arklus bei žaidimus. 1764 metams išspausdintas straipsnis pavadinimu „Paskutinis karas tarp Europos valstybių, pradėtas 1756 metais, užbaigtas — 1763 m.“ 1759 m. kalendoriuje įdėtas įvairių kraštų tikėjimų aprašymas.

Beveik kiekvienių metų leidinyje yra skyrius „Žymesnieji įvykiai“. Jie dažniausiai apimdavo dviejų metų laikotarpio įvykius. Čia kalendoriaus sudarytojas pateikdavo politines-istorines žinias, stichinių gamtos nelaimių aprašymus, informacijas apie mokslo, technikos naujoves, išradimus bei atradimus. Daugiausiai buvo liečiama medicinos bei astronomijos klausimų. Sios visos žinios sudarė be jokios sistemos išdėstytą įvykių mozaiką, kurią į vieną visumą tejungdavo tik metai. Kaip ir to meto laikraščiuose, buvo stengiamasi išlaikyti objektyvumą, neprimitant savo komentavimo. Vis dėlto pasitaikydavo ir socialinio charakterio žinučių. Pvz., pranešama apie 1765 m. įvykusį Londone 50.000 vilnų audėjų streiką, reikalaujantį, kad į Angliją nebūtų iš kitur įvežamos vil-

¹⁶ Cituojama pagal Smoleński W. Kalendarze w Polsce wieku XVIII, p. 73.

nonės medžiagos. Informacija užbaigiamą: „Kitaip vilnų audėjai be darbo turėtų iš bado numirti“, lyg ir pritariant jų kovos priemonei. Vis dėlto kalendoriai atspindėjo savo sudarytojo ideologiją, todėl informacijoje apie 1759 m. Paryžiuje sudegintas materialistinio turinio knygas (Enciklopediją, Filosofinius laiškus, Gamtos religiją, Bertjero „Laiškus apie materializmą“) jos vadinamos „negeromis knygomis“.

Pažymėtina, kad kalendoriuose spausdinamų žinučių turinys buvo daugiau sensacinis, intriguojantis, ne visada išlaikantis mokslinę kritiką. Aiškiai jaučiasi noras skaitytoją sudominti, patraukti savo teikiama informacijos naujumu bei nelauktumu. Pvz., džiovos gydymas karvių tvarto oru vargu ar išlaiko ir 18 a. medikų kritiką. Mirgėte mirga tokių informacijų, kaip naro drabužių iš kamščio išradimas, sukūrimas mineralo, kuris atnaujina ištrintą tekstą, pranešimas apie prancūzų auksakalį, kuris savo nukaltai gėlei sugebėjęs suteikti net kvapą ir kt.

Panašus kalendorių turinys išliko iki pat 18 a. pabaigos. Jų formatas buvo beveik vienodas. Tai mažos, neišvaizdžios, pritaikytos kišenėje nešiotis knygelės, prirašytos smulkiu šriftu, beveik be jokių papuošimų, neskaitant vienos kitos užsklandos. J. Pošakovskis į antraštinį lapą norėdavo sutalpinti visų skyrių turinį, todėl jie atrodė labai apkrauti, griozdiški. Žymiai estetiškesni buvo P. Paprockio kalendoriai, ypač kai antraštiname lape ir tekste imta vartoti įreminimus.

J. Pošakovskio ir P. Paprockio kalendoriai 25-ris metus pavadavo periodiką Lietuvoje, o ir vėliau, lygiagrečiai su ja, nors ir pavėluotai, atspindėdavo dienos įvykius. Tai nulėmė metraštinį kalendorių pobūdį ir informacijos nenuo-

seklumą bei dalykinį įvairumą. J. Pošakovskis kalendorių reformavo, atsikratęs amžiais jam primetamos astrologijos ir suteikęs istorinį bei politinį kryptingumą. P. Paprockis jį patobulino, padarydamas krašto informacijos ir mokslo populiarinimo leidiniu. Tačiau pavėluotos aktualijos jau nebebuvo aktualijomis, į gyvenimą veržėsi nauja spaudos rūšis — laikraštis.

II. Laikraščiai

Laikraščių spausdinimu Vilniuje sidomėta jau apie 18 a. vidurį. Tačiau šis klausimas jėzuitų, turėjusių spaudos monopoliją, tarpe sukėlė ir rimtų abejonių. Ypač buvo baiminamasi, kad nenukentėtų ordino autoritetas ir pateikiamose žiniuose nebūtų kuo nors nusikalstama įtakingiems krašto gyventojams. Blaiviau mąstantieji žmonės į sumanytą leisti laikraštį žiūrėjo gana palankiai, tuo labiau, kad kituose Žečpospolitos miestuose, kaip Varšuvoje, jis jau buvo pradėtas leisti. Varmijos vyskupas Grabovskis laiške į Vilnių akademijos profesoriui (Franciškui?) Bohomolcui apie 1751 metus rašo dėl laikraščio spausdinimo, jam pritardamas ir išblaškydamas abejones: „Nesuprantu, kodėl žinomas laikraštukas negalėtų iš karto būti spausdinamas. Kiti tokiaime žymiai didesnes paskalas talpina“¹⁷. Laiške Vilnius nėra minimas, tačiau Vilniaus akademijos profesoriui adresuotas laiškas leidžia spėti, jog čia ir kilęs sumanymas imtis šio darbo. Vis dėlto F. Bohomolcas Vilniuje laikraščio spausdinti nepradėjo ir po kelių metų išvyko į Varšuvą. Kokios priežastys sutrukdė pradėti laikraščio spausdinimą, sunku būtų pasakyti. Siam darbui Akademijos spaustuvė turėjo gauti karaliaus privilegiją.

¹⁷ Maskva, Visasąjunginis Senųjų Aktų archyvas (toliau: VSAA), F. 2188, apr. 5, Nr. 1333, lap. 62.

kuri Lietuvos jėzuitų provincijai buvusi suteikta tik 1757 m. XI. 5 dieną. Pats tekstas nėra išlikęs, tačiau karališkųjų privilegijų registre įrašytas jos turinys: „Privilegija, kurioje Lietuvos jėzuitų provincijos tėvams suteikiama teisė nepertraukiamai spausdinti viešas žinias lenkų, italų, lotynų ir kuria nors kita patinkama kalba, išskyrus prancūzų“¹⁸. Ji minima ir antrojoje laikraščiams spausdinti privilegijoje. Kaip rodo spaudos produkcija, Akademija šiuo leidimu nepasinaudojo. 1760 m. vasario 22 dieną Augustas III suteikė Vilniaus jėzuitų akademijos kilmingųjų kolegijai privilegiją atidaryti naują spaustuvę ir spausdinti joje mokslines knygas arba iš užsienio laikraščių politines žinias ir naujienas. Naujoji atidaryta nebuvo, o laikraščius pradėjo spausdinti senoji Akademijos spaustuvė. Ši data įvairiuose šaltiniuose taip pat nevienodai pateikiama. Abejones išsklaido LTSR Istorijos archyve esantis privilegijos originalas, kuriame aiškiai nusakyti ne tik metai, bet mėnuo ir diena¹⁹. Jos turinys su data yra pakartotas ir Akademijos turto dokumentų aprašuose²⁰. Nėra jokių pagrindų privilegijos data laikyti vasario 20 dieną.

Apie 1760 m. spaustuvę išleido propektą, pavadintą „Lietuvos kurjeris, kuris informuoja norinčius įsigyti naujai pradėtas Vilniaus Naujienas apie to laikraščio išėjimą“ (Kuryer Litewski informujący dla chcących trzymać nowo zaczęte Wileńskie Nowiny na majac wychodzić tę gazetę)²¹.

Laikraštis, pavadintas „Lietuvos kurjeris“ (Kuryer litewski), kaip buvo skelbiama ir prospekte, išėjo 1760 m.

pradžioje, greičiausiai balandžio 19 d. Šia data pasirodė ir „Literatūrinių žinių“ (Wiadomości literackie) pirmasis numeris. Jis, kaip „Lietuvos kurjerio“ priedas, būdavo spausdinamas tą pačią savaitės dieną. Maždaug teisingai mėnesį ir dieną apskaičiavo J. Karosas, pirmojo numerio išėjimo data laikydamas balandžio 18 dieną²². Kai kurie buržuazinio laikotarpio kultūros istorikai, kaip G. Smolskis, S. Carnovskis, V. Ciechovskis, pokario metais V. Abramavičius, nori pirmojo laikraščio išėjimo pradžią laikyti 1759 metus. Tuo tarpu K. Estreicheris, nerasdamas minimų metų leidinių bei remdamasis prospektu, tuo abejoja. Apie „Lietuvos kurjerio“ leidimą 1759 m. nemini ir jokie senesnieji šaltiniai. Lietuvos D. K. kanclerio Mykolo Cartoriskio laiškei Lietuvos jėzuitų provincijolui Pšeciševskui suteikta žinių apie pirmojo Lietuvos laikraščio spausdinimo pradžią bei darbo organizavimą. Jėzuitai nerėjo apsidrausinti, gaudami bažnytinės ir pasaulietinės vyriausybės pritarimą principiniais laikraščio spausdinimo klausimais. Tai matyti iš M. Cartoriskio atsakymų provincijolui, su kuriuo pastarasis, tikriausiai i, tarėsi. Kancleris 1760 balandžio 20 dieną rašo: „Esu tikras, kad spausdinimas laikraščių, o ypač literatūrinių veikalų ir dienraščių, bus labiausiai naudingas. Sutinku ir aš su ta pono nuomone, kad taip pat vienas pasauliečių tą darbą kontroliuotų“²³. Čia taip pat užsimenama, jog šiuo klausimu jis pridedęs laišką LDK referendumui. Gegužės 5 dieną, jau gavęs pirmąją laikraščių siuntą, kancleris vėl skuba išreikšti savo pritarimą: „Giriu dideles pastangas Vilniaus Aka-

¹⁸ *Wierzbowski T.* Materyaly do dziejów piśmiennictwa polskiego i biografii pisarzy polskich. T. 2. Warszawa. 1904, p. 116–117.

¹⁹ Centrinis valstybinis istorijos archyvas (toliau: CVIA), F. 787, apr. 1, Nr. 60.

²⁰ VSAA, F. 2188, apr. 10, Nr. 16, lap. 23.

²¹ *Estreicher K.* Bibliografia polska. T. 20, p. 399.

²² *Karosas J.* Pirmieji Vilniaus laikraščiai, p. 6.

²³ VSAA, F. 2188, apr. 5, Nr. 1333, lap. 70.

demijos vyresniųjų, kad, spausdindami literatūrinius laikraščius su viešomis žiniomis, nori atnešti visuomenei naudą. Pirmieji jų egzemplioriai, jau prieš du paštus man atsiųsti, pakankamai mano yra aprobuoti“²⁴. „Lietuvos kurjeris“ buvo leidžiamas iki 1763 m. vidurio (K. Estreicheris paskutinį iš jų mini Nr. 34, išėjęs rugpiūčio 19 d.)²⁵. Jo priedas „Literatūrinės žinios“ pirmaisiais metais išeidavo kaip savitraštis, o nuo 1761 m. gegužės mėn.— kartą į mėnesį.

Be „Literatūrių žinių“, drauge su „Lietuvos kurjeriu“ buvo leidžiami politiniai laikraščiai, skirti užsienio žinioms. 1760 m. spaustuvė leido „Privilegijuotas žinias“ (Uprzywilejowane wiadomości), kurio pavadinimas 1761 m., o gal ir anksčiau pakeistas į „Svetimų kraštų žinias“ (Wiadomości cudzoziemskie). „Privilegijuotas žinias“ kai kurių pokario istorikų nepagrįstai laikomas pirmuoju Vilniaus laikraščiu²⁶. Jis pradėjo eiti drauge su „Lietuvos kurjeriu“, o ne anksčiau už jį ir buvo tik priedas, nes spausdino vien užsienio informaciją, kai tuo tarpu „Lietuvos kurjeris“ teikdavo žinių ir iš Lietuvos gyvenimo. Nuo 1761 m. dar buvo spausdinamas „Vilniaus laikraščių priedas“ (Supplement do Gazet Wileńskich) ir retkarčiais, talpinant vientisą, didesnės apimties vietinę medžiagą, „Vilniaus laikraščių papildymas“ (Aydament do Gazet Wileńskich), kurie išliko ir po periodikos leidimo reorganizacijos. Apie jų savitarpio priklausomumą, išėjimo laiką bei kainas būdavo pranešama „Lietuvos kurjeryje“ bei „Vilniaus laikraščių priede“ 1761 m. „Lietuvos kurjeryje“ Nr. 2 skelbiama: „Tie laikraščiai išeina penktadienį anks-

ti, 8 valandą, o jų priedas iš Varšuvos pašto — šeštadienį 12 (valandą). Be literatūrinių (žinių — *I. P.*) kaina 17 timplų, o su literatūrinėmis — 26, neskaitant persiuntimo“. Išspausdinimo diena būdavo pažymima pačiuose laikraščiuose. 1761 m. „Literatūrinių žinių“ Nr. 11 ir 12 skaitytojai informuojami, jog jos toliau išeis kartą per mėnesį ir kainuos metams 4 timplas. Jas buvo galima įsigyti ir atskirais numeriais po šeštoką. Tad periodikos išplatinimas vykęs prenumeratos keliu, tolimesniems rajonams pasinaudojant paštu. Tuo tarpu A. Sniežko nurodo, jog „Lietuvos kurjeris“ ir jo du priedai metams kainavę apie 40 timplų, o „Literatūrinės žinios“ atskirai 4 timplas (jos tiek kainavo tik tapusios mėnesiniu laikraščiu). Šios kainos prieštarauja pačiuose laikraščiuose skelbiama ir be pirminių šaltinių nėra priimtinos. Todėl ir jo samprotavimai apie spaustuvės vykdytą prenumeratą abonentinių biliety keliu bei vienodos visų laikraščių vieno Nr. kainos nurodymas (po šeštoką) traktuotini kaip spėliojimas²⁷.

1763 m. viduryje „Kurjerio“ ir jo priedų leidimas sustojo. V. Abramavičius to priežastimi laiko pakitimus Vilniaus akademijoje, susijusius su naujo valdovo atėjimu į LDK ir Lenkijos sostą bei studentų riaušes²⁸. Studentų riaušes kilo gegužės mėn. dėl Antakalnio žydų jurzdikų ir įgavo grasų charakterį, apie kurį tuometinis spaustuvės prefektas P. Paprockis rašė gegužės — liepos mėnesiais Vilniaus vyskupijos koadjutoriumi J. Sapiegai²⁹. Matyt, tai turėjo reikšmės spaustuvės vadovybės pasikeitimui, nes prefektu nuo rugpiūčio mėn. tapo A. Ja-

²⁴ Ten pat, lap. 72.

²⁵ *Estreicher K. Bibliografia polska. T. 20, p. 399.*

²⁶ *Abramavičius V. Pirmieji Vilniaus laikraščiai, p. 155; Vilniaus miesto istorija, p. 187—188; Sniežko A. Materialy do istorii prasy na Litwie, p. 509—510.*

²⁷ *Sniežko A. Materialy do istorii prasy na Litwie, p. 509.*

²⁸ *Abramavičius V. Pirmieji Vilniaus laikraščiai, p. 159.*

²⁹ MAB, f. 139, Nr. 3281.

nuškevičius, 1764 m. pradėtas leisti naujas laikraštis „Vilniaus laikraščiai“ (Gazety Wileńskie), spausdinamas šeštadieniais, kuris be pertraukos ėjo iki 1791 metų³⁰. Informacijos nepakankamumas bei jos netikslumai lėmė, kad net K. Estreicherio jis laikomas ėjęs nuo 1761 m., ir vieny traktuojamas kaip „Lietuvos kurjerio“ priedas (S. Civinskis), kitų — nuo 1761 m., kartais 1762 m. jo pakaitalu (V. Ciechowski), o kartais jam lygiagrečiu savarankišku leidiniu (G. Smolskis, A. Kavecka-Gryčova)³¹. Galima sutikti su A. Sniežko, manančiu, jog „Vilniaus laikraščių“ sąvoka iki 1764 m. apibendrinančiai reiškusi visą tuo metu čia ėjusią periodiką, o ne atskirą laikraštį³².

Periodikos leidimo reorganizacija galėjo būti nulėmta spaustuvės vadovybės pasikeitimo, o taip pat dėl nepakankamo pašto gaunamų informacijų kiekio. trims politiniams laikraščiams. Be to, spaustuvė, tikriausiai, buvo nepajėgi vienu metu parengti naują medžiagą 4 periodiniams leidiniams ir ją redaguoti. Svarbia priežastimi turėjęs būti ir „Lietuvos kurjerio“ nepopuliarumas, apie kurį rašė S. Zalenskis: „Lietuvos kurjeris“ turėjo mažą skaitytojų ratą, nei turiniu, nei tonu neįtikio lietuvių reikalavimams, nemokėjo išugdyti meilės skaitymui“³³. Tikriausiai, visa šita buvo pajutę ir patys jo leidėjai, todėl išieities ieškojo darbo perorganizavime.

Visi nemėti periodiniai leidiniai savo apimtimi ir turiniu buvo kuklūs laikraštukai, susidedą iš dviejų 4-tainio formato lapų. „Vilniaus laikraščių priedas“ 1761 m.

buvo tik 1 lapo ir tai kartais nepilno. Visą laikraščių papuošimą sudarė medžio raižinio vinjetė, į kurią buvo įkomponuojama antraštė. „Lietuvos kurjerio“ 1760 m. vinjetė buvo vytiš lapų vainike. Nuo 1761 m. jau matome raitą kurjerį su trimitu. „Lietuvos žinios“ pradžioje neturėjo jokio piešinio, o nuo 1760 m. rugpjūčio mėn. antraštė papuošta fontano, į kurį veda barokiniai laiptai, iš abiejų pusių su augaliniu ornamentu, piešiniu. Viršuje matyti užrašas „Kuo gausiau gėrimo, tuo daugiau jo trokštama“ („Quo plus sunt potae, plus sitiuntur“). „Privilegijuotų žinių“ vinjetėje buvo angelo su trimitu piešinys, o „Svetimų kraštų žiniose“ — Zečpospolitos herbas tarp dviejų alegorinių figūrų. „Vilniaus laikraščiai“ pradžioje antraštėje turėjo vyti, o 1765 m. piešinyje jau matome raitelį su kardu, apsuptą vėliavomis, būgnais. Dažniausiai buvo rašoma dviem skiltim. Tiesa, pirmųjų metų laikraščiai bei „Vilniaus laikraščių priedo“ kai kurie straipsniai ir paaiškinimai turėjo ištisinę eilutę. Korespondencijos bei straipsniai buvo spausdinami anoniminiai, be parašų ir antraščių bei pavadinimų. Grafinį vienodumą pajvairindavo žinučių viena nuo kitos atskyrimas miestų pavadinimais truputį didesnėmis raidėmis kursyvu. Pvz., 1761 m. „Lietuvos kurjerio“ Nr. 1 tekstą išskiria žodžiai: Iš Vilniaus, Vienos, Ratisbonos, Leideno laikraščių, Romos, Frankfurto, Londono, Paryžiaus. 1765—1773 m. „Vilniaus laikraščiuose“ tarp informacijų buvo paliekami tarpai, stambesniu šriftu pateikti valstybių, iš kur

³⁰ Estreicher K. Bibliografia polska. T. 17, p. 57—58. Respublikos bibliotekose yra tik nuo 1765 m.

³¹ Cywiński S. Literatura w Wilnie i Wilno w literaturze.—Kn.: Wilno i ziemia Wileńska. T. 2, Wilno, 1937, p. 83; Ciechowski W. Czasopisma polskie na Litwie, p. 40; Smolski G. O polskim czasopiśmiennictwie najstarszej doby, p. 560; Kavecka-Gryczowa A. Drukarze dawnej Polski. Zesz. 5, p. 29.

³² Sniežko A. Materiały do historii prasy na Litwie, p. 519.

³³ Załęski S. Jezuci w Polsce. T. 3, cz. 2, 1904, p. 1061.

duodamos žinutės, pavadinimai, o kursyvu — miestų. Skaityti buvo daug patogiau, negu „Lietuvos kurjerį“. Laikraščiuose nebuvo žymimas nei redaktorius, nei spaustuvė. Teksto spausdindavo tiek, kiek jo tilpdavo į numerį, kartais paliekant neužbaigtą sakinį ar net nutraukiant žodį, be kokio nors išankstinio straipsnių paruošimo laikraščio apimčiai. Medžiagas tęsinius dėdavo ne tik į sekantį atitinkamo pavadinimo laikraščio numerį, bet ir į kitą laikraštį. Norint turėti pilną savo meto įvykių informaciją, reikėjo prenumeruoti visus Vilniuje ėjusius laikraščius.

Laikraščius redaguodavo spaustuvės vadovai — prefektai. Yra žinoma, kad 1760—1763 m. prefektavo politinių kalendorių autorius P. Paprockis. Jam priskiriama pirmojo laikraščio leidimo organizacija bei redagavimas. Po jo dirbo Aleksandras Januškevičius, Vincas Viazėvičius, Pranciškus Sokulskis, Kazimieras Narušėvičius ir kt. Redaktoriai stengėsi būti objektyvūs ir savo nuomonės nereiškė. Tačiau nuo jų dalykinio — idėjinio lygio bei domėjimosi pasaulyje vykstančiais įvykiais priklausė politinio ir visuomeninio gyvenimo informacijų atrinkimas ir pobūdis.

Pagal susidariusią Vakarų Europoje laikraščių spausdinimo ir informacijos teikimo tradiciją visi Akademijos spaustuvėje leisti laikraščiai, išskyrus „Literatūrinės ži ias“, buvo politiniai, skelbę užsienio žinias ir Lietuvos bei Lenkijos gyvenimo kroniką. Dėl šitokio jų pobūdžio itin reikšmingas buvo pašto vaidmuo, nes: „Juo greitesnis yra naujienos išplitimas, juo ji veiksmingesnė. Tai yra dėl pastovaus pašto, kuris pirmas grąžina orą į gyvenimą atsiuntė, grįžtamojo veikimo“³⁴. Kaip greitai žinios pasiekdavo Lietuvos skaitytoją? 1761 m. „Lietuvos kurjeris“ spausdino naujienas iš

Frankfurto, Tiuringijos, Leipcigo, Leideno, Londono, Niurbergo, Vienos, Berlyno, Paryžiaus, Hamburgo, Tulono, Veimaro, Romos ir kitų vietų. Nr. 1 (sausio 2) išspausdintos lapkričio 21—gruodžio 17 d. žinios; Nr. 2 (sausio 9) pateiktos gruodžio 1—29 d. užsienio žinios; Nr. 3 (sausio 16) — lapkričio 20—gruodžio 31 d.; Nr. 4 (sausio 23)—gruodžio 12—31 d. informacijos; Nr. 5 (sausio 30)—sausio 3—14 d. žinios. Taigi Lietuvos laikraščiuose buvo spausdinama maždaug mėnesio, pusantro mėnesio senumo užsienio informacija. Žymiai greičiau ji atėdavo iš LDK ir Lenkijos vietovių. Iš Vilniaus būdavo dedamos žinios tos pačios dienos, kurią išėdavo laikraštis, iš kitur — spausdintas maždaug prieš 2—3 savaites. Nr. 3 spausdinta sausio 6 d. žinutė iš Vydžių; sausio 4 d. — iš Vitebsko; Nr. 5—sausio 17 d. iš Slonimo; Nr. 9 (vasario 27 d.) — vasario 1 d. — iš Slonimo, vasario 12 d. — iš Polocko ir t. t. Šie tempai, susiję su pašto judėjimo grafikais, nepakito ir vėliau. 1773 m. „Vilniaus laikraščiu“* Nr. 1 (sausio 2) spausdino lapkričio 16—27 d. žinias iš Prancūzijos, Anglijos, Vokietijos; gruodžio 23 d. — iš Varšuvos. „Vilniaus laikraščių priedas“ Nr. 1 įdėjo lapkričio 6 d. — gruodžio 1 d. medžiagą iš Ispanijos, Italijos, Prancūzijos, Anglijos, Vokietijos, Svedijos, Danijos; gruodžio 26—30 d. iš Varšuvos; sausio 2 d. — iš Rusijos, naujai po padalinimo prijungto Polocko. „Vilniaus laikraščių priedo“ Nr. 2 skaitome lapkričio 16—gruodžio 3 d. žinias iš Italijos, Anglijos, Vokietijos, Prūsijos, Danijos. Taigi išplito tik informacijų turinys ir gavimo taškai, jos apimdavo žymiai platesnį vietovių ratą, išsamiau atspindėjo gyvenimą.

Užsienio žinios daugiausia lietė politinius Vakarų Europos įvykius: karo

³⁴ Schottenloher K. Flugblatt und Zeitung, p. 243—244.

* Toliau: „V. I.“

veiksmus, paliaubas, derybas, pakitimus valstybių sietuose. 1761 m. paliečiama Austrijos kovos su Prancūzija, Getingeno miesto apgultis, baiminimasis dėl jo sugriovimo („Lietuvos kurjeris“ **, Nr. 2), susitarimas tarp Anglijos ir Vokietijos („L. k.“, Nr. 6), Rusijos kariuomenės įėjimas karui su Austrija per Žečpospolitės teritoriją ir austrų bei rusų susidūrimai („L. k.“, Nr. 28, 31, 33, 34—35; „L. k. p.“, Nr. 26, 28—29, 35, 38). 1771—1772 m. laikraščiuose atsispindi politinė situacija, didžiųjų valstybių rungtyniavimas dėl įtakų, Rusijos karas su Turkija, jos santykiai su Austrija, Prūsija, Anglija, Prancūzija, Ispanija, Švedija („V. l.“, 1772, Nr. 1—4, 6; „V. l. p.“, Nr. 19 ir kt.).

Kaip ir kalendoriai, laikraščiai spausdindavo sensacinio pobūdžio korespondencijas. Daugiausia tai buvo stichinių gamtos nelaimių aprašymai, neprasti reiškiniai. 1761 m. pranešama apie Vezuvijaus išsiveržimą („L. k.“, Nr. 8), Tulone siautusią baisią audrą („L. k.“, Nr. 10). 1772 m. pateikiamas išrašas iš laiško apie ore 4 minutes išsilaukusių šviesulį Prancūzijoje („V. l. p.“, Nr. 13). 1765 m. rašoma, jog Landotijoje pasirodęs bausis žvėris, turintis asilo balsą, jo ir kareiviai negalėję sugauti („V. l.“, Nr. 9).

Kapitalizmo vystymasis darė įtakos šalių ekonominiam gyvenimui, vertė ieškoti naujų būdų ūkiui pakelti. Jau nuo 1765 m. vis dažniau pasirodo ekonominio, ūkinio pobūdžio žinučiai, susijusių su prekyba, pramone bei įvairiomis reformomis. Laikraštyje buvo plačiai nušviesta naujai įsteigtos ekonominės draugijos Niujorke veikla, kuri turėjo rūpintis vilnos bei medvilnės manufaktūrų steigimu. Kviečiama daryti eksperimentus ūkiui pakelti, anglų pavyzdžiu

pagerinti žvejybą („V. l. p.“, Nr. 11—12). Išsamiai informuojama apie Varšuvoje steigiamą vilnos fabriką („V. l.“, 1766, Nr. 23—25; „V. l. p.“, Nr. 25), rašoma apie Berlyno tekstilės fabriką, kuriame galima įsigyti drabužius („V. l.“, 1767, Nr. 39). Čia spausdinami Švedijos karaliaus Adolfo Fridricho prekybiniai apribojimai iš 26 straipsnių, liečią virdaus ir užsienio prekybą. Pagal juos uždraudžiamas užsienio audinių ir mezginių nešiojimas, apribojami vilna ir aksomas, baudžiama už plunksnų įsigijimą skrybelėms, panaikinama prekyba šokoladu, kava, vynu, neleidžiama naudoti porceliano indų („V. l.“, 1766, Nr. 38, 40). Beje, panaši medžiaga buvo skelbta ir „Vilniaus kalendoriuje“ 1768 m.

Laikas nuo laiko pasirodydavo žinios apie gyventojus įvairiuose Europos miestuose bei kitos statistinės informacijos („L. k.“, 1762, Nr. 2; „V. l. p.“, 1761, Nr. 8; „V. l.“, 1765, Nr. 12; 1766, Nr. 10).

Vilniaus spaudoje gana dažnos buvo kultūrinio bei mokslinio gyvenimo kronikos. Ypač jų pagausėjo perorganizavus leidybinį darbą. Pasakojama apie Z. Ruso kivičą su žinomu mokslininku Jumu“ („V. l. p.“, 1766, Nr. 35), Salamankos akademijos daktaro Emanuelio de Rivjeros mirtį. Poetas, kūręs lotynų ir Kastilijos, graikų ir hebrajų kalbomis, „nusipelne, kad visi mokslo žmonės jo gailėtųsi“ („V. l. p.“, 1766, Nr. 8). Aprašoma kapitono Žiul Gai (Jules Gayet) jūrų nelaimė („V. l.“, 1766, Nr. 48), 1767 m. įdėtas pranešimas apie L. Eulerio pasisekimą Peterburge. Imperatorienė esanti jam palanki, dovanojusi namą. Savo ruožtu, jis pasisiūlęs pakelti smukusj Peterburgo akademijos lygi. Kviečiamas Berlyno akademikas Lamberas (Lambert), bet šis kol kas spi-

** Toliau: „L. k.“

*** Toliau: „V. l. p.“

riasi („V. l. p.“, Nr. 1). Apie Peterburgo akademikų veiklą rašoma ir 1770 metais. Akademikas Palas ir Lopuchinas išvykę žiemoti į Sibirą, kiti, kaip Gmelinas ir Gvildenštatas, surinkę Astrachanėje įvairių radinių („V. l.“, 1770, Nr. 10). 1772 m. pranešama apie numatomą Kuko kelionę aplink pasaulį. Į ekspediciją žada imti astronomų, botanikų, fizikų chemikų, menininkų ir net dainininkų, nuotakai pakelti. Aprašomas maisto parinkimas, kad apsisaugotų nuo skorbuto. Informacijai skiriamas visas puslapis („V. l. p.“, Nr. 19). Čia rašoma apie Paryžiaus laisvųjų menų akademijos veiklą („V. l. p.“, 1767, Nr. 22), kad Pernietis, leidus benediktinų vadovybei ir popiežiui, paskirtas Berlyno karališkosios bibliotekos direktorium („V. l.“, 1767, Nr. 28), jog Mediolanos imperatorienė Italijoje kunigaikščio Ferdinando biblioteką atidavusi visuomeninei naudotis („V. l. p.“, 1770, Nr. 48) ir kt.

Yra susidariusi neteisinga nuomonė, jog lietuvių spauda buvo skirta vien užsienio žinioms, ir politinis krašto gyvenimas joje beveik visai neatsispindėjęs. Tiesa, pagal to meto visuomenės požiūrį naujiena buvo laikoma tai, kas vyko už savo valstybės ribų. Net ir kaimyninių šalių, pavyzdžiui, Vokietijos laikraščiai, pagrindine medžiaga spausdindavo taip pat ne iš savo krašto įvykių. Vis dėlto, beveik kiekviename laikraščių numeryje buvo skelbiamas įvairaus pobūdžio informacijos iš Lietuvos ir Lenkijos gyvenimo, atskleidžiančios to meto politinę-visuomeninę padėtį. Žečpospolitos valstybė 18 a. gyveno savo pakrikimo ir politinės anarchijos metą. Tuo pasinaudodamos, kaimyninės šalys ėmė kištis į vidaus ir užsienio politiką, daryti spaudimą visam krašto gyvenimui. Atsirado Rusijos, vėliau ir Prūsijos kariuomenės įgulos, buvo atplėštos kai kurios Žečpospolitos žemės. Šių įvykių atgarsiai pasirodo ir pirmųjų metų

laikraščių puslapiuose. 1761 m. dėmesio centre yra Prūsijos ir Žečpospolitos santykiai. Buvo pranešta, jog Prūsijos karalius atleidęs nuo priesaikos Lenkijos karaliui jo paveldėtuose dvaruose mokesčių rinkėjus ir kasininkus ir liepęs jam prisiekti („L. k.“, Nr. 1), išleidęs įsakymą, jog bus parduodamas ažuolų miškas, nors lenkų karaliaus buvęs priešingas įsakymas („L. k.“, Nr. 7). Iš Olshtino apylinkių pasitraukus rusams, prūsų kariuomenė „taip išdrįso priartėti prie Lenkijos sienų, kad ėmė grėsti mūsų pasienio parduotuvėms ir sandėliams“ („L. k.“, Nr. 7). Iš Londono komentuojama politinė padėtis, susijusi su Žečpospolita. Politikai prognozuoja, „jog Prūsijos karalius visą Slionską gražins imperatorienei, Lenkijos karaliui už padarytus nuostolius atitinkami kraštai įteiks žymią sumą“ („V. l. p.“, Nr. 20). Rusijos kariuomenės judėjimas į Pomeraniją prieš Prūsiją vykęs per Lietuvą ir Lenkiją. Iš Varnių pranešama apie praėjusį 300 rusų gusarų būrį, apsirėngusį žaliais drabužiais. Dar turį prajoti 700. Informacijoje pažymima, jog „jie laukų neniokoja, gano miškuose“ („L. k.“, Nr. 31). Panašios informacijos skelbia apie Pomeranijoje ir netoli Vroclavo esančią skaitlingą rusų kariuomenę („L. k.“, Nr. 33).

1763 m. liepos mėn. skaitytojas sužino apie keturių rusų pulkų įsiveržimą į Lietuvą („L. k.“, Nr. 32).

Ypač plačias informacijas spauda pateikė iš Baro konfederacijos įvykių. 1768 m. pranešama apie Branickio paskyrimą Lenkijos regimentu, norint, kad jis „apsaugotų gyventojus nuo kontribucijų, visokių kariuomenių ir kareivių išpuolių, kurie Baro konfederacijos valia Lenkijos gyventojams įkyri, taip pat surastų geriausius būdus sugrąžinti Žečpospolitos paklusnumui tą kariuomenės dalį, kuri gera valia panorės išvengti nemalonių pasėkų“ Tame pat numeryje rašoma apie generolo Krečėtnikovo pa-

kartotiną pergalę prieš konfederatus, „kuriuos, nugalėjusi prie Ulanovo, rusų kariuomenė nuginė iki Chmielniko“. Aprašomi nuostoliai ir dėl rusų pergalės pasikeitusios konfederatų nuotaikos“. Daugelis žmonių iš jų išeina, ypač tų, kurie varu buvo paimti“ („V. 1.“, Nr. 22). Branickis išleides universalą, kviečiantį atsakyti konfederacijos. „Tėvynės nelaimei kai kurie gyventojai, tuščių vilčių patraukti, ėmėsi kenksmingos prieš mūsų brolius tėvynei veiklos. Kuris taps vėl paklusnus, tas ne tik išvengs nupelnytos bausmės ir gaus įvykdyto nusikaltimo atleidimą, bet bus meiliai priimtas“ („V. 1.“, Nr. 23). Plačiai aprašomi mūšiai Baro mieste. Prikalbinti konfederatų kapituliacijai Branickiui nepavykė, ir jis su generolu Apraksinu puolęs miestą. „Regimentas pirmasis įjogęs į miestą, kad dar ten, kur tik galima, gelbėtų. Kai bariečiai pradėjo šaukti, kad pasiduotų tik pačiam Branickiui, šis tuoj pas juos nuvyko. Mūšis buvo nutrauktas po jo intensyvių pastangų ir prašant generolą Apraksiną, kuris tuose įvykiuose pasirodė toks pat žmoniškas ir narsus, kaip ir pulkininkas Veismanas ir kunigaikštis Repninas. Paimta į nelaisvę 1163 žmonės, 47 patrankos, amunicijos ir maisto“ („V. 1.“, Nr. 28). Kitos žinios yra iš generolo Krečetnikovo Berdyčevo apsiasties bei aprašomi tolimesni konfederatų pasidavimai („V. 1.“, Nr. 28—29). Konfederacijos apimtose apylinkėse kilęs valstiečių maištas, tikriausiai dėl kariuomenės sauvaiaviavimų ir plėšimų. Apie jį rašoma iš pranešimo pulkininko Byševskio, kuris dėjęs visas pastangas jį kuo greičiausiai numalšinti. Prieš juos išsiuntęs kariuomenę, „įvairius būrius iš karto sutriuškino ir išvairė, o paimtus keliasdešimt dykinėtojų jau įsakė pakarti ir pasiruošė tolimesniam šio valstiečių maišto sutriuškinimui“ („V. 1.“, Nr. 30). Aišku, nebandoma ieškoti maišto priežasčių, maištau-

jantieji valstiečiai laikomi ramybės drumstėjais, jau laikraščiai atstovavo oficialiąją feodalinės visuomenės nuomonę, gynusią stambiųjų žemvaldžių teises.

Spausdinamas su įvykiais susijęs Jekaterinos II universalas („V. 1.“, Nr. 34) ir Krokuvos užėmimas, vadovaujant generolui Apraksinui. Įdėtas beveik išliso puslapio aprašymas apie Krokuvos priemiesčio užėmimą. Rusų kariuomenė norėjusi iš karto visus priemiesčius užimti, bet apgultieji, tą norėdami sutrukdyti, juos sudeginę, o vėliau prašę kapituliacijos („V. 1.“, Nr. 35). Rugpiūčio 17 d. šturmu paimta Krokuva. „Dėl laiko stokes neaprašytos visos aplinkybės, bet yra tikra, kad dėl to nebuvus nė vienas namas sudegintas ar apiplėštas“ („V. 1.“, Nr. 36). Tačiau priešikavimų, matyt, apskčiai buvo, jeigu Jekaterinos II vardu Repninas išleides universalą nesiaubti Žečpospolitos gyventojų („V. 1.“, Nr. 39). Tuo pačiu klausimu 1772 m. buvo išleistas Bibikovo universalas LDK Rusijos kariuomenės komendantams. Įspėjama neplėšti gyventojų. „Iš to kyla daugiau Rusijos priešų. Jų sumažės, jei kariuomenė elgsis kukliai ir žmoniškai“ („V. 1. p.“, 1772, Nr. 4).

1772 m. spaudoje plačiai duodama politinė situacija, susidariusi Vakarų Europoje dėl Rusijos įsigalėjimo. Pradžioje nežymiai, vėliau vis ryškiau pateikiamos informacijos apie Rusijos kariuomenę Žečpospolitoje iki pat I-ojo padalinimo rezultatų. Tai pranešimai apie rusų karininkų dalyvavimą oficialiuose didelių priėmimuose bei iškilmėse. Žemaičių seniūno Chodkevičiaus dvare Cernobyle karaliaus garbei laikytose pamaldose „dalyvavo rusų ir prūsų kariuomenių karininkai“ („V. 1.“, Nr. 2). Vilniaus vyskupystės administratorius šv. Stanislovo iškilmių proga pakvietė pietų generolą grafą Saltykovą, pulkininkus Cernyševą ir Hincelį bei kitus

Rusijos kariuomenės karininkus“ („V. I.“, Nr. 22).

Nieko nebuvo rašoma apie gresiantį Žečpospolitai padalinimą. Rusijos, Prūsijos ir Austrijos susitarimai gal buvo labai slapti ir viešajai informacijai nepasiekiami, ar tylėjimas išreiškė tam tikrą visuomenės poziciją. Tik nuo spalio mėn. pradėtos spausdinti žinios, susijusios su padalinimu, kaip įvykusių faktų. Spalio 20 d. iš Polocko pranešama, jog generolas Krečenikovas (aktyvus Baro konfederacijos sutriuškinimo dalyvis) pareiškė savo imperatorienės valią, kad pagal priežastis, išdėstytas Publikacijoje, vietos, toje (dešinėje — I. P.) Dauguvos pusėje esančios, priklauso jos galingam viešpatavimui“. Pranešimas, kad visi žinotų, buvo perskaitytas teisėjams, bažnyčiose, magistratui, kahalui. Kitą dieną įvykdyta priesaika. Taip pat pranešama apie Daugpilio ir Vitebsko prijungimą bei gyventojų priesaiką („V. I.“, Nr. 40). Spalio 31 d. ži iose iš Varšuvos minimos praeitą mėnesį įteiktos kaimyninių valstybių vienodos deklaracijos, reiškiančios „jų įvykdytą saivališką Žečpospolitos žemių atplėšimą“. Šiuo klausimu karalius sušaukęs tarybą. Tas faktas taip paveikęs spaustuvės redaktorių, kad šis atsisakė santūrumo įvykių išdėstyme ir reiškė atvirą pasipiktinimą okupantų veiksmais: „Nėra dienos, kad ypač iš Prūsijos ir Pomeranijos neateitų žinios apie priespaudą, kurioje yra smurtu užgrobtas kraštas. Ne mažesnio susirūpinimo verta tai, kad, nepaisant 11 d. Vienos dvaro universalo nurodymų, o Prūsijos karaliaus valstybėje spalio 13 spausdinto, kariuomenės giliai į Lenkiją eina ir savo monarchų valdžiai Lenkijos kraštą surenka. Nemažiau atkreiptinas dėmesys, kad net tos vaivadijos, kurios tuose raštuose nėra minimos, labai toli šių kariuomenių įvairiais būdais yra engiamos“ („V. I.“, Nr. 44).

Toks atviras pasisakymas prieš didžiųjų valstybių priespaudą sutinkamas tik vieną kartą. Tolimesnėje informacijoje pereinama prie įprastinio objektyvaus tono. Spalio 31 d. buvo išsiuntinėti protesto raštai visiems Vakarų Europos valdovams prieš trijų valstybių sauvalę, taip pat įteikta nota Berlyno dvarui dėl Prūsijos kariuomenės veiksmų užimtose teritorijose („V. I.“, Nr. 46). Gruodžio mėnesį jau sužinome apie užimtose vietose padidintas druskos kainas pagal Prūsijos karaliaus ediktą. Už statinę druskos, anksčiau kainavusią 13 aukšnių, nustatyti 28 aukšnai („V. I.“, Nr. 50?). Kainų reformą savo prisijungtose žemėse pravedė ir Rusija. 1773 m. iš Polocko pranešama apie naujai nustatytas javams ir gėrimams kainas. („V. I.“, Nr. 2). Šių ryškiausių krašto politinių įvykių atgarsiai Vilniaus laikraščiuose rodo, jog redaktoriai teisingai suprato spaudos paskirtį ir, ano meto požiūriu, teikė savo skaitytojams gana išsamią informaciją.

Beveik kiekviename laikraščio numeryje buvo spausdinamos ir lietuvių visuomenės gyvenimą liečiančios žinios. Tai buvo siauresnės ar platesnės informacijos iš Lietuvos ponijos ir bažnyčios magnatų privataus gyvenimo ir visuomeninės veiklos — vedybos, ligos, pokyliai ir švenčių iškilmės, oficialūs priėmimai, išvykimai ir atvykimai, paskyrimai valstybinėms ir bažnytinėms pareigoms, mirtys, laidotuvės. 1761 m. pranešama apie Slonime atlaikytas gedulingas mišias pakanclerio Kazimiero Leono Sapiegos atminimui, dalyvaujant jėzuitų provincijolui Pšeciševskiui. Smulkiai aprašoma į iškilmes atvykę svečiai („L. k.“, Nr. 5). Skelbiama apie Vilniaus vaivados Lietuvos didžiojo etmono atvykimą į sostinę („L. k.“, Nr. 10—11; „V. I. p.“, Nr. 10), tribunolo maršalkos Paco priėmimą, gavus šias pareigas, vaišes, karaliaus apdovanojimą, Pacienės kelionę („L. k.“, Nr. 25, 32, 34;

„V. l. p.“, Nr. 31). 1765 m. „Vilniaus laikraščių papildymo“ Nr. 23 skirtas Vilniaus vaivados Mykolo Oginskio atvykimui į sostinę. Smulkiai nupasakojama, kaip miestas jį sutikęs, kaip sveikinę cechai, pirkliai, magistrato atstovai, koks buvęs sveikinamasis tekstas, įrašai. Nemažai žinučių buvo skirta oficialiosioms šventėms, vestuvių iškilmėms ir diduomenės ruošiamiems priėmimams. Paminėtinas plačiai aprašytas gubernatoriaus generolo majoro suruoštas kaukių balius. Jame dalyvavo 360 kaukėtų porų, sėdusių prie centrinio vaišių stalo, neskaitant asmenų be kaukių, 120 svečių prie kitų stalų. Be to, buvo apie 60 vaikščiojančių asmenų. Pokylis baigėsi 6 val. ryto („V. l.“, 1773, Nr. 42). Smulkias informacijas spauda pateikdavo iš laidotuvių iškilmių. Paminėtos universiteto mecenatės Elžbietos Oginskaitės Puzinienės laidotuvės („V. l.“, 1768, Nr. 3), iškeliant jos nuopelnus mokslui.

Vilniaus periodinėje spaudoje pastoviai buvo spausdinamos oficialiosios informacijos apie valstybės organų rinkimą, universalai ir vyriausybinių potvarkių. Joje užregistruoti LDK seimelių ir tribunolo atstovų rinkimai su išrinktųjų sąrašais („L. k.“, 1761, Nr. 6—7, 14, 15, 1762, Nr. 7—8, 18; „V. l.“, 1771, Nr. 6—8 ir kt.). Iš čia sužinome apie Vilniaus magistrato burmistrų Luko Jachimovičiaus ir Juozo Minkevičiaus išrinkimą („L. k.“, 1761, Nr. 3), Lietuvos indigatorystės perdavimą išdo raštininkui Zienkevičiui („V. l. p.“, 1771, Nr. 20), Lopacinskio išrinkimą Žemaičių vyskupu („L. k.“, 1762, Nr. 8) bei generalinio seniūno Jono Mikalojaus Chodkevičiaus Žemaičių kaštelionu („V. l.“, 1765, Nr. 44). Aprašymui skirta daugiau, negu lapas. Iš Raseinių spausdinama plati informacija apie surengtas jo garbei iškilmes, perimant Žemaičių seniūno pareigas („V. l.“, 1766, Nr. 24). 1765 m. įdėtos žinios apie kon-

federacijos maršalkos, Vilniaus vaivados ir seimelių narių bendravimą, skyrimus valstybinėms pareigoms („V. l.“, Nr. 6). Žinučių apie tribunolo, seimelių ir teismų darbą pasirodydavo beveik pastoviai. 1761 m. išspausdintas LDK raštininko grafo Flemingo universalas dėl pinigų vartojimo („V. l. p.“, Nr. 45), jis komentuojamas ir 1762 m. „Lietuvos kurjerio“ Nr. 10, be to pranešama apie naujų pinigų — šeštokų nukalimą ir aprašoma jų išvaizda. 1762 m. išspausdintas Augusto III įsakymas dėl aserorių teismų teisingumo („L. k.“, Nr. 20). Iš velesnio laikotarpio valstybinių potvarkių bei visuomeninį gyvenimą liečiančių informacijų vertas dėmesio 1764.XII.18 d. universalas apie valstybinius paštus, pašto arklių nuomavimą tvarką, kainas už laiškus persiuntimą („V. l.“, 1765, Nr. 2), informacija, liečianti valstybės išdo padėtį („V. l.“, 1767, Nr. 43), karūnacinio seimo dieno raštis („V. l. p.“, 1767, Nr. 1) ir kt.

Gal dėl to, kad Vilniaus pirmuosius laikraščius leido Akademijos spaustuvi ir kad ji buvo Lietuvos kultūrinio gyvenimo centras, nemaža tuo metu spausdintos vietinės informacijos dalis buvo skiriama Vilniaus akademijos mokslinei veiklai, jos svarbesniems įvykiams pažymėti, kultūriniam vaidmeniui nušviesti. Daugiausia tai buvo nedidelės žinutės apie mokslo metų pradžią ir užbaigimą, įvairius akademijos studentų pasirodymus bei teatro spektaklius, oficialių asmenų priėmimus akademijoje. 1761 m. „Lietuvos kurjeryje“ bei jo priede skaitome, kad kovo 9 dieną atvykęs Vilniaus vaivada Lietuvos didįjį etmoną Akademija ir Kilmingųjų kolegija sveikino lotynų, lenkų, prancūzų, graikų ir vokiečių kalbomis („V. l. p.“, Nr. 10), birželio 20 d. Akademijos studentai surengė vakarą, kur be įvairių panegirikų pateikė ir satyros iš savo gyvenimo („V. l. p.“, Nr. 25). Liepos 10 dieną informuojama apie egzaminus

Kilmingųjų kolegijoje iš lotynų, prancūzų, vokiečių kalbų, retorikos, istorijos, geografijos, šokių ir fechtavimo („L. k.“, Nr. 28). Liepos 31 dieną įvykęs iškilmingas studentų matematikų aktas, kurio metu svečiai taip pat galėję pateikti klausimų. Be teorinių žinių iš aritmetikos, geometrijos, trigonometrijos, studentai atlikę praktinius darbus bei parodę du žemėlapius: Neris ir Vilnelės vagos ir viso miesto su rūmais, bažnyčiomis ir kitais plotais („L. k.“, Nr. 31). Spalio 25 dieną („L. k.“, Nr. 39) pranešama, jog į Vilniaus akademiją atvykę profesoriai Rosiniolis (Rossignol) ir Florė (Fleurez), lapkričio 6 d. kalbama apie jų paskaitų pradžią („L. k.“, Nr. 45). Laikraščiuose taip pat buvo spausdinamos žinios ir iš kitų Lietuvos mokslo įstaigų gyvenimo. Viešų iškilmių aprašymas liko pagrindinis Akademiją liečiančių žinučių turinys.

Išskirtinę vietą Vilniaus laikraščiuose užėmė astronomijos mokslo klausimai bei meteorologija, susiję su Akademijos astronomijos observatorijos veikla. Jau 1761 m. pranešama, jog birželio 6 d. Akademijos observatorijoje stebėtas Veneros perėjimas pro Saulės orbitą. Šis reiškinys nuo pasaulio pradžios pastebėtas tik vieną sykį („L. k.“, Nr. 26). 1762 m. rašoma apie viešus eksperimentus observatorijoje, dalyvaujant gausiam svečių būriui („L. k.“, Nr. 28). Astronominiams stebėjimams reikėjo gero oro. Todėl Akademijos astronomai uoliai sekė ne tik planetų bei žvaigždžių judėjimą, bet ir barometro svyravimus. 1761 m. sausio 2 d. mi imi nesi- baigiantys lietūs, išvarantieji ledų liekanas, apsunkinantieji maisto ir kitų prekių atvežimą, dėl ko viskas žymiai pabrangę („L. k.“, 1761, Nr. 1). Kovo mėnesį aprašomas didžiulis potvynis, pridaręs daug žalos Vilniaus miestui: „Šio mėnesio 6 d. staigiai pajudėjusi Neris ledus sustūmė į Žaliąjį tiltą ir taip apvertė krantus, kad Antakalnyje prie

arsenalą įprastu keliu jokių būdu pravažiuoti ir net praeiti be pavojaus nebuvo galima. Pakrantės namus užliejo, medžius išvertė. Ketvirtis mylios žemiau tilto, link Vingio, susibūrus ledui, vanduo druską ir kitas plukdymui parengtas prekes paskandinęs. Nuostoliai siekią milijoną. Nemažai nuskendo žmonių, jų tarpe vaikų, kurių gelbėti neleides pavasarinis gaisras“ („L. k.“, Nr. 11). Tų pačių metų gruodžio 5 d. informuojama apie lapkričio pabaigos darganotą orą („V. l. p.“, Nr. 49).

Žymiai daugiau astronomijos ir meteorologijos klausimais rašė Martynas Počobutas, nuo 1764 m. pabaigos pradėjęs vadovauti astronomijos observatorijai. Jis išplėtė observatoriją, teleskopus, sekstantą ir kitus astronominius įrengimus įsigijo Paryžiuje ir Londone pas geriausius to meto specialistus Kani- ve ir Dolandą. 1765 m. pranešama apie pradėjusią veikti naujai įrengtą astronomijos observatoriją („V. l.“, Nr. 18). Su astronomijos observatorijos veikla pastoviai būdavo supažindinami „Vilniaus laikraščio“ skaitytojai. Būdinga tai, kad nuo paprastų ano meto laikraštinėjų informacijų medžiaga astronomijos klausimais išaugo į platesnius straipsnius, keliančius Vilniaus ir kitų Lietuvos vietovių geografinės vietos nustatymo problemas, duodančius žvaigždžių tyrimų rezultatus, meteorologines ataskaitas. Jų autorystė neabejotinai priklauso nenuilstančiam mokslininkui M. Počobutui, nors pagal ano meto paprotį jo pavardės prie šių straipsnių nėra.

1765 m. rugpiūčio 10 d. aprašomas besibaigiantis lietingas periodas: „Ilgai, beveik visą mėnesį pastoviai lietumi mus vargino dangus. Jis trukdė prinokti javams, pauti sieną. Šio mėnesio pradžioje šiek tiek švystelėjo giedros, permainingai valandomis šlakstomos lietu- mi. Be žemdirbių ir amatininkų taip pat jos trokšta mūsų astronomai“. Astrono-

mai galės stebėti Saulės užtemimą Vilniaus akademijos observatorijoje („V. I.“, Nr. 32). Rugpjūčio 17 kiaurą dieną trukusi dargana trukdė tinkamai jam pasirošti. Nr. 33 aprašomas pats užtemimas, o 34-tą dieną keliamas Vilniaus geografinės vietos nustatymo problemos bei klausimai, susiję su įvyksiančiu Mėnulio užtemimu. 1766 m. „Vilniaus laikraščiuose“ informuojama apie observatorijos praturtinimą Kanive (Cannivet) gamybos sekstantu ir pasažu, pagamintais vadovaujant prancūzų astronomui La Landui („V. I.“, Nr. 6). Nr. 9 skaitome apie Mėnulio užtemimo eigą, kuris iš ryto nebuvo gerai matomas dėl apsiniaukusio dangaus („V. I.“, Nr. 9). Nr. 32 skundžiamasi, jog Saulės užtemimas negalėjęs būti stebimas, užslinkus miglai ir atmosferoje susikaupus tirštomis dujomis. Nr. 39 aprašomi Jaučio žvaigždyno stebėjimai. Aiškinama jų padėtis, skaičius, išvardinami žvaigždžių vardai. Straipsnelis pajairinamas Kochanovskio eilėmis apie Mėnulio atmosferą. 1767 m. Nr. 43—48 spausdinti platus astronomo straipsniai apie atskirų Lietuvos vietovių geografinės platumos nustatymą bei dangaus kūnų stebėjimus. Astronomijos observatorijos darbas bei su juo susijusios mokslinės problemos nemažiau atsispindi ir 1768 m. laikraščio turinyje. Čia ir Mėnulio užtemimo stebėjimų aprašymas, temperatūros svyravimų tyrimai, informacija apie observatorijos iluminacijas karaliaus apsilankymo proga ir kt. („V. I.“, Nr. 1—2, 8—9). 1770 gegužės 12 dieną viesulas ir dargana trukdė matyti iliuminuotą observatoriją („V. I.“, Nr. 19). Počobutas suradęs kometą, kuri pavadinta „scutum Sobiescianum“. Gegužės 26 dieną naktį nebuvo galima stebėti kometos dėl prasto oro („V. I.“, Nr. 26). Nr. 27 aprašyti liepos 1—6 dieną vykę kometos stebėjimai bei Varšuvos astronomo Rostano tyrinėjimai. Kometą buvusi stebėta ir 1771 m. („V. I.“,

1771, Nr. 18). Meteorologinės informacijos dažniausiai būdavo pateikiamos esant lietuvi, miglai, darganotam orui, kurie trukdė astronominius stebėjimus. Tik 1767 m. rugpjūčio 22 d. minimas geras oras („V. I.“, Nr. 34). Ypač platus klimatinių pakitimų aprašymas yra gegužės 4 d. „Vilniaus laikraščiuose“: „Nuo senų laikų, kuriuos seniausių žmonių atmintis išlaikyti gali, nežinoma čia taip pavėlavusios, o po to taip atkakliai ir ilgai trukusios žiemos, kokią šiais metais patyrėme. Pavėluotai prasidėjo ji sausio 7 d., iki tol sniegu neapdengti laukai buvo išlaikę rudens žalumą“. Toliau pateikiama sausio-kovo mėnesių temperatūros svyravimų ataskaita. „Tie meteorologiniai stebėjimai paskelbti iš Akademijos karališkosios observatorijos dienoraščio“. Tokiu būdu, skelbdamas laikraščiuose informacijas apie observatorijos darbą, M. Počobutas paliko mums autentišką meteorologinę ataskaitą apie 18 šimtmečio Lietuvos orą.

Kultūrinio gyvenimo siauresnės ar platesnės žinutės taip pat lietė mokslinius bei kultūrinius ryšius tarp atskirų Lietuvos ir Lenkijos miestų bei kitų mokyklų veiklą. 1766 m. Gdanske vyko Laisvųjų menų ir fizikos draugijos konkursas, susilaukęs plataus atgarsio ano meto spaudoje. Jame dalyvavo ir buvo apdovanotas aukso medaliu Kauno matininkas, Vilniaus akademijos akademikas (auklėtinis?—*I. P.*) Aueris. Buvo skelbtos konkurso sąlygos, jo eiga, galiausiai patys rezultatai („V. I.“, Nr. 21, 22, 42). Skaitytajai būdavo supažindinami su Lvovo, Polocko, Gardino, Nesvyžiaus, Varšuvos kolegijų gyvenimu. Muzikinių informacijų pasirodydavo labai retai. 1761 m. krašto visuomenė sužinojo, kad pas LDK raštininką Bžostovskį atvykęs kapelmeisteris Nauertas ir norįs statyti operą. Išsiųsti žmonės supirkti muzikos instrumentų. Jis pats grojęs obojumi ir arfa („V. I. p.“, Nr. 43). Apie etmono Sapiegos smuiki-

ninko Kipriono Kormje (Cormier) atvykimą į Vilnių ir būsimus koncertus rašoma 1773 metais („V. I.“, Nr. 48). Kultūrinio gyvenimo sričiai priskirtume ir bibliografines informacijas apie Vilniuje, visų pirma Akademijos spaustuvėje, taip pat Varšuvoje išleistus leidinius. Vienos jų pažymėdavo tik patį faktą, kitos būdavo knygos rekomendacija ar anotacija, o kartais nurodydavo ir kainą. Jose nebuvo laikomasi tikslumo. Dažnai trūkdavo pagrindinių knygos duomenų, antraštė būdavo pateikiama iškreiptu pavadinimu, tad pagal ano meto spausdintas informacijas ne visus leidinius galima atsekti. Leidėjai prašė laiku atsilyginti už prenumeratą, teisinosi dėl laikraščio vėlavimo, pageidavo pranešti apie jame įsivėlusias klaidas, metų pabaigoje naujai leidžiamam kalendoriui norėjo gauti žinių apie asmenų paskyrimus į valstybines tarnybas. Šios informacijos lietė pačių Vilniaus laikraščių leidimą.

Bene įdomiausia periodinės spaudos medžiaga buvo straipsniai ir straipsneliai apie stichines nelaimes, vietos gyvenimo įvairenybes bei skelbimai apie baudžiauninkų pabėgimus, mugės ir turgus, vagysčių ir plėšimų kronikas. 1760—1762 m. spaudoje nemažai buvo rašoma apie gaisrus. 1760 m. gegužės mėn. pabaigoje gaisras, kilęs rajone prie Aušros vartų, nuniokojo nemažą dalį miesto, prie Lukiškių persimetė net per Nerį ir uždegė pakrantės krūmokšnius („L. k.“, Nr. 7). Nemažai nuostolių ir nelaimių Vilniui atnešė jau minėtas kovo mėn. gaisras. Tais pat metais pranešama apie Bonifratrų vienuolyno gaisrą („L. k.“, Nr. 17), įdėtas vaizdingas aprašymas, kaip degė Kaunas („L. k.“, Nr. 23), spausdinama žinutė apie gaisrą Naugarduke („V. I. p.“, Nr. 34). 1762 m. sužinome Minsko gaisro smulkmenas („L. k.“, Nr. 26). Vėliau gaisrams buvo skiriamas mažesnis dėmesys.

Sunkios feodalinio gyvenimo sąlygos, nepakeliamas darbas pas miestų amatinius versdavo baudžiauninkus ir kitus nuo savo darbdavio priklausančius žmones kitur sau laimės ieškoti. Periodikoje pastoviai būdavo spausdinamos informacijos apie tokius bėglius su išsamium jų išorės aprašymu. Palikdami savo poną ar meistrą, jie dažnai pasisavindavo pinigus, drabužius ar kitokių daiktus. Bėglių tarpe minimi ir septyniolikmetis Maceika („V. I. p.“, 1761, Nr. 33), ir kažkurio Vilniaus knygaininko žmonės („V. I.“, 1761, Nr. 7), Lydos pakamorės Juodkos virėjas Jokūbas Dykla („V. I.“, 1765, Nr. 47), LDK paiždininko grafo Flemingo bernas Lukas Sostakas, pasiėmęs 800 timpų („V. I. p.“, 1761, Nr. 39). Laikrodininko Igno Ramanausko mokinys Mykolas Petkevičius drauge su kitu vaikinu Antanu Jackevičium, mokąs laikrodininko amato, pabėgo, pasirinkęs įrankių. Jis vadinamas vagimi, bet, matyt, nieko daugiau be įrankių nėra paėmęs. Jo charakteristikoje, aprašius kūno ypatybes, minimas „lopytas mėlynas apsiaustas“ („V. I.“, 1766, Nr. 6). Ypač įdomi žinutė apie Puzi ienės baudžiauninką Antaną Voiničių, išjojusį dvaro arkliu. Tai apie 30 metų, gerokai išprusęs vaikas, kuris gėdinosi savo baudžiauninko padėties („V. I.“, 1767, Nr. 40). Nemaža paieškomų asmenų buvo susiję su plėšimu ir grobstymais. Vagis Brodovskis, mokąs prancūzų, lotynų, vokiečių ir geriausiai lenkų kalbas, apvogęs Vilniaus vyskupo dvariškius. Plačiai aprašomi pavogtieji daiktai teikia to meto etnografinių žinių („V. I.“, 1765, Nr. 38). 1773 m. rašoma apie meistro Cieslos pabėgimą. Jis pavogęs 2000 auksinų („V. I.“, Nr. 44), 1766 m. buvęs apvogtas gubernatorius („V. I.“, Nr. 15). Apiplėšdavę tiek privačius asmenis, tiek bažnyčias, vienuolynus, prekybos namus. Nežinomas vagis apiplėšęs Vilniaus akademijos Dvariškių baž-

nyčią ir dvarą („L. k.“, 1761, Nr. 39), šv. Mykolo bažnyčią („V. l. p.“, 1773, Nr. 14), šv. Jurgio karmelitų namus („V. l.“, 1773, Nr. 22), Niurbergo prekybos namus Vilniuje („V. l.“, 1770, Nr. 25). Vagių ir bėglių ieškodavo, prašydavo apie juos pranešti. Plačiai nuskambėjo laikraščiuose vaivados Juozo Strutinskio užpuolimas ir nužudymas („L. k.“, 1761, Nr. 25). „Lietuvos kurjeris“ ir „Vilniaus laikraščių priedas“ 1761 m. rašė apie žudiką Judką Hiršą. Patys žydai, jį sugavę Švenčionyse, atidavė jį teisingumo rankas („L. k.“, Nr. 6, 32; „V. l. p.“, Nr. 6).

Pasitaikydavo informacijų apie turgus ir mugės. 1766 m. vyko didelė mugė ir turgus Minsko vaivadijos miesteliuose Kraslave ir Dudičiuose. Apie jas per kelis numerius buvo primenama skaitytojams („V. l.“, Nr. 25, 29, 30; „V. l. p.“, Nr. 22). Rašydavo ir apie kitų vietovių turgus.

Laikraščiai atspindėdavo ir kitas krašto įvairenybes. 1770 m. Vilniaus vyskupas paskelbė konkursą visuomenės auklėjimo klausimais. Reikėjo atsakyti į klausimus: 1. Kokios žinios ir dorybės reikalingos geram klebonui? 2. Koks turi būti bajoriško jaunimo švietimas? Kokie mokslai reikalingi baudžiauninkams, „šitai taip gerbiamai žmonių visuomenės daliai, o pas mus taip žeminamai“ („V. l.“, Nr. 1). Tokių klausimų kėlimas jau buvo naujas reiškinys, rodąs pažangesnę kai kurių feodalinės visuomenės atstovų mąstyseną.

1761 m. į Lietuvą atvyko prancūzų okulistas Ševalje de Tadinis (Chevalier de Tadin). Visuomenei buvo pranešta apie jo atvykimą į Kauną ir Vilnių, jo pacientus bei gydymą, padarytas operacijas, galiausiai išvykimą į Peterburgą. Ispėjama nesinaudoti buvusio jo sekretoriaus Petersono paslaugomis, nes galima susilaukti liūdnų rezultatų („L. k.“, Nr. 10—12; „V. l. p.“, Nr. 8, 14, 16). 1770 m. kilusi maro epidemija susilaukė

nemaža dėmesio. Liepos 20 d. buvęs sušauktas medikų konsiliumas pas kancelrį dėl epidemijos plitimo Podolėje ir Volynėje. Laikraštyje spausdinamas gydytojo de La Casa pranešimas apie epidemiją Lvove, čia pateikiamas receptas vaistų prieš marą, kur nurodomas jų sąstatas ir gamybos būdas bei vartojimas. Tai vadinamoji „keturių nusikaltėlių rūgštis“. Spaudoje informuojama ir apie maro išplitimą Valachijoje, Podolijoje, Volynėje („V. l.“, Nr. 31, 34, 37, 39). Kilus dezinterijos epidemijai, 1773 m. skaitytojai mokomi, kaip nuo jos gydytis. Reikalinga gerti arbatą pagal totorių būdą arba pasidaryti gėrimą „saldaus ar rūgusio pieno, per pusę jį maišant su vandeniu“ („V. l.“, Nr. 31).

Kartais informacijos liedavo mokslo popularizaciją, daugiausia mediciną. Cia pasirodė gydytojo Trevurto straipsnis apie tariamus vaiduoklius ir jų poveikį žmogaus psichikai („V. l. p.“, 1766, Nr. 20, beveik 4 p.), apie gyvulių ligas ir jų gydymą („V. l.“, 1767, Nr. 43, visas lapas), apie konvulsijų gydymą magnetu („V. l. p.“, 1766, Nr. 44). 1770 m. aprašomas atvejis su Gardino barzdskučio moki u lunatiku. Medikai, tyrę jo ligą, niekaip negalį nustatyti jos priežasčių („V. l.“, Nr. 23). 1771 m. naujai steigiamos ligoninės vyresnysis perspėja, kad motinos pagailėtų savo vaisiaus, nes iš 24 pamestinukų pusė buvo nusilpę („V. l.“, Nr. 9). Kraštą liečiančių informacijų padaugėjimas lėmė ir didesnę Vilniaus laikraščių populiarumą. Tai ypač liėtė skelbimus, kurie dažnai betarpiškai būdavo susiję su tam tikro visuomenės sluoksnio interesais.

Palyginus laikraščiuose spausdintą medžiagą, matyti, kad ji nesikartoja, o lyg viena kita papildo ar įvyki nušviečia kitu aspektu, leidama susidaryti pilnesnį vaizdą. Vis dėlto, straipsniai, liečiantieji LDK gyvenimą, nesudarė nė pusės korespondencijų, tačiau drauge

su informacijomis iš užsienio tai buvo vertinga medžiaga bendrajai politinei situacijai pažinti bei kelti krašto kultūrinį lygį. Tai rodo ir Akademijos dėstytojų požiūris, periodiką laikant mokymo ir auklėjimo priemone: „Tie laikraščiai („Literatūrinės žinios“—*I. P.*), kaip ir politiniai, bus Akademijoje skaitomi ir kiekvieną savaitę... akademikams aiškiniami“ („Literatūrinės žinios“, 1760, Nr. 22).

Nuo politinių laikraščių savo pobūdžiu skyrėsi „Lietuvos kurjerio“ priedas „Literatūrinės žinios“ y, ėjusios 1760—1763 m. laikotarpiu. Savo turiniu tai buvo žymiai įdomesnis leidinys. Jame spausdintoji medžiaga toli gražu neatitiko mūsų dienų literatūrinio laikraščio turinio. Veltui jame ieškotume grožinės literatūros kūrinio, nėra čia ir straipsnių, turinčių ką nors bendro su literatūros mokslu ar kritika. „Literatūrinės žinios“ turėjo aiškų švietėjišką charakterį, vaidino mokslo populiarintojo vaidmenį, pateikdamos skaitytojams žinių iš įvairiausių gyvenimo sričių.

Nemažai straipsnių čia paskirta jaunimo mokymo bei auklėjimo klausimams. Mokslo metų pradžioje komentuojama mokyklos reikšmė auklėjimui ir supažindinama su svarbesniaisiais mokslais. Visų mokslų pradžia esanti gramatika. Kalbų tarpe pirmą vietą užimanti lotynų kalba. Norima, kad ji būtų švari ir nesudaryta, todėl mokoma iš aukso amžiaus autorių. Taip pat plačiai naudojama prancūzų, o prekybai svarbi vokiečių kalba. Kalbos mokantis „reikia kantrybės, skaitymo pilnumo ir drąsos“. Straipsnio autorius praneša, kad Vilniaus akademija, norėdama įtikti visuomenės gerovei, be hebrajų ir graikų kalbų, dar mokslys prancūzų ir vokiečių („L. ž.“, 1760, Nr. 22, 24). Visais laikais jaunimo auklėjimas buvęs sunkus. Pla-

tonas per seklius numatė sekti jaunimo gyvenimą ir taisyti ju įpročius. Aristotelis laikė, kad pagrindinė auklėjimo vieta yra šeima. Straipsnyje teigiama, jog auklėjimas turįs būti palankus valdžiai šalies, kurioje gyvenama. Pagrindinis jaunimo auklėjimo tikslas yra visuomenės gerovė. Jaunuolis turįs išmokti plaukti, bėgti, taip pat jis mokomas kalbų, teisės, iškalbos meno, kuris „ne tik taikoje, bet ir kovoje viską įrodo“. 1761 m. Nr. 1—4 skirti mokslų turiniui ir jų reikšmei. Nurodoma tais klausimais svarbesnės literatūros bibliografija: periodika ir knygos. Ypač plačiai paliečiama astronomija, jos šakos, šio mokslo istorija. Supažindinama ir su M. Koperniko planetų sistema, tačiau ju sprendimai neatitinką bažnyčios požiūrio, todėl priimtini kaip hipotezė. Nr. 15 rašoma apie nauuosius mokslo metus, iškeliami disputų reikšmė, filosofuojama dėl nuomonių skirtumo mokyklo klausimais. Nr. 16—17 spausdina užsienio spaudos medžiagą antrašte „Apie jaunimo auklėjimo vietą“. Pagrindinė straipsnio tema — mokyklos poveikis vaikų auklėjimui.

1760 m. Nr. 33 skaitytojai supažindinami su fizikos instrumentais: teleskopu, mikroskopu, Toričelio vamzdžiu arba barometru, pneumatine mašina. Straipsnis pradedamas mintimi, jog „eksperimentuotojas filosofas be įrankių ne daugiau ką parodys, kaip karys be ginklo“. Čia nepasitenkinama vien elementariomis žiniomis apie šiuos „instrumentus“ (taip jie vadinami anoniminio autoriaus), bet supažindinama ir su jų veikimo principais. Daugiau sustojama prie barometro. Jį išradęs Toričelis 1643 m., pripildydamas vamzdelį sidabru, kuris pakilęs iki 27—28°. Barometru tiriama atmosfera, jos svyravimai. Tokie tyrimai geriausia daryti ant jūros kranto. Remiamasi mokslo autoritetais,

▼ Toliau: „L. ž.“

supažindinama su naujausiais gamtos mokslų pasiekimais. Tų pačių metų Nr. 34 pateikiama žinių apie degančias medžiagas. Supažindinama su jų rūšimis, Žemės šiluma, iškeliami Saulės reikšmė gyvybei. Meteoras taip pat esąs ugnies elementas. Minima alchemijoje naudojama liepsna, paneigiamas ugnies amžinumas.

Palyginant nemaža buvo rašoma medicinos, higienos ir kartais veterinarijos klausimais. Čia įdėta informacija apie raupus ir tymus, jų pažinimą, skiepijimą („L. ž.“, 1760, Nr. 17), supažindinama su kitomis ligomis, jų tarpe podagra. Iškeliamas santykis maisto ir žmogaus sveikatingumo. Primenamas Avicenos nurodymas keltis nuo stalo, jaučiant alkį. Žiemą reikią daugiau valgyti, mažiau gerti, vasarą — priešingai. Jau anuo metu buvo žinoma, jog reikia vengti kieto, šalto ir riebaus maisto. Žmogaus sveikatai taip pat reikalingas judėjimas, darbas, žaidimai („L. ž.“, 1760, Nr. 28). Maitinimosi higienos klausimai paliečiami ir kitame straipsnyje, nagrinėjant augalinį maistą. Autorius labai neigiamai vertina svogūnus, kurie kenkia galvai, akims, dantims, neramius sapnus sukelią. Panaši yra ir kopūstų charakteristika, „kurie aprūksius garus į galvą varinėja, žvilgsnį atbukina“. Maistas į organizmą pakliūva ne tik per burną, bet ir per odą, todėl virėjai ir smuklininkai esą riebus („L. ž.“, 1760 Nr. 26). Laikraštis supažindina su skysčiais ir gėrimais. Pagrindiniai jų yra vanduo, vynas ir alus. Šaltinio vanduo esąs pats geriausias. Vynai skirstomi pagal spalvą ir stiprumą. Aukštai vertinamas alus, pasakojama apie jo kilmę bei darymą. Alus taiso veido spalvą, gydo podagrą. Įdomiai charakterizuojamas senovės lietuvių gėrimas — midus. Lietuvoje midų gerti išmokęs Vaidievtis, norėdamas liaudį padaryti švelnesne, ir neapsirikęs.

Tai yra senas gėrimas, tinkąs flegmatikams ir seniems, kenksmingas cholericams. Geriausia rūšis iš liepų, prasciausia — iš viržių. Autorius jį lygina su nektaru. Jis padeda žiemos ligoms: kosuliui, krūtinės skausmui. Gėrimai skirti pasilinksminimui, bet ne girtavimui (1760, Nr. 27). 1761 m. Nr. 37 pasirodė straipsnis apie maro epidemiją bei apsaugojimo nuo jos priemonės. Čia taip pat pateikiama ir epidemijų istorija beveik nuo pasaulio pradžios. Sustojama prie Vilniuje buvusių epidemijų 1655, 1709 metais. Baisiausia iš jų buvusi 1710 m., kai per 3 mėn. išmirė daugiau, negu 33.700 žmonių, neskaitant gyvenančių priemiesčiuose. Galenas marą vadinęs laukiniu žvėrimi, pagrindiniu žmogaus priešu. Jo sukėlimo priežastis autorius bando aiškinti nematomomis kirmėlėmis (mikrobais — *I. P.*). Apie marą bei apsaugojimo priemones nuo jo paskirtas 1761 m. Nr. 18. Iš užsienio spaudos kaip įvairenybė panaudota medžiaga apie neįprastus žmogaus organizmo reiškinius išsilaikyti nevalgius ir negėrus (1761, Nr. 18, 19). Laikraštyje buvo rašoma gyvulių infekcinių ligų klausimais, nurodomi jų simptomai bei gydymas. Tačiau straipsnyje atspindi autoriaus visišką nenusivokimą dalyke, apie kurį rašo, net prietaringumas. Remdamasis antikininiais autoriais, jis teigia, jog ligų užkratu laikomas žemės drėbėjimas. Pateikia Jeronimo gydymo būdą pradurti gyvulio ausies dalį adata, kad išėitų panašų į raidę O, virduryje padaryti skylutę ir ten įdėti garstyčios žiedą, plautę ar juodą čemerį. Ten turi sueiti liga, ir gyvulys pasveiks (1760, Nr. 18).

Siek tiek medžiagos yra teatro istorijai. Supažindinama su antikinio teatro rūšimis: bakchanalijomis, misterijomis, komedijomis, jų metu naudotomis kaukėmis (1761, Nr. 5). Etnografiniu požiūriu įdomus straipsnis apie laidojimo pa-

pročius. Jame minimi vietiniai papročiai iš pagonybės laikų. „Lietuvos kunigaikštis Germontas sudegino savo tėvo Šventaragio kūną, aprengtą brangiausiais drabužiais, drauge ietį, šautuvą, po porą kurtų ir vyzlių, vanagą, sakalą ir riebų arklį, ant kurio pats įjodinėjęs, tarną ir mylimąją“ (1761, Nr. 8). Per du numerius pasakojama susilaikymo nuo valgio — pasninko istorija (1761, Nr. 6—7). „Literatūrinėse žiniose“ buvo rašoma apie Žemės gyventojus (1762, Nr. 1—3), baidykles (1762, Nr. 6), priertarus bei okultistiką (1761, Nr. 9). Kylančio kapitalizmo sąlygom, plintant prekybai, vis didesnį vaidmenį įgaudavo pinigai, todėl apie pinigų atsiradimo istoriją, jų rūšis net per šešis laikraščio numerius pateikiama plati informacija (1761, Nr. 10—15).

Siek tiek informacijų yra botanikos ir žemės ūkio klausimais. Tai straipsnis apie bičių auginimą (1760, Nr. 29), žoles ir medžius, pridendant naujausios literatūros šia tematika charakteristiką (1760, Nr. 35).

Informacijų apie Lietuvoje išeinančias knygas „Literatūrinės žinios“ beveik nespausdino. Paminėtina B. Dobševičiaus filosofinės knygos „Placita recentiorum“ recenzija. Tai pirmoji tokios plačios apimties leidinio charakteristika Lietuvoje, kur, be informacijos elementų, pateikta knygos turinio analizė bei jos vertinimas. Pažymima, jog autorius, sekdamas naujuosius filosofus, nė prie vieno iš jų stipriau iš esmės neprisiša, bet „lyg bitelė įvairius žiedus savo veikalui panaudoja“. Daugiausia dėmesio knygoje yra skirta bendrajai ir partikuliarinei fizikai, „kurioje, be kitų neaiškumų, astronomijos sunkumus sėkmingai apeina“ Kaip teigiamą bruožą knygoje iškelia matematikos gausumą, „nes gamta visur yra matematiška“ (1760, Nr. 17).

Ilgainiui straipsnių tematika lyg ir išseko, ar redaktorius panoro suteikti

jam pastoviai teikiamų gamtos mokslo žinių kryptį. Todėl 1763 m. spausdinama Zenčinskio (Rzeczyński) knyga apie gamtos mokslų istoriją pasibaigė ir šio laikraščio temos. „Literatūrinių žinių“ korespondentais buvo Vilniaus akademijos dėstytojai, tai rodo straipsnių medžiagos susiejimas su jos veikla, tačiau autoriai ir čia nepasirašydavo. Kai kurie straipsniai pasirodėdavo jau su antraštelėmis, bet dažnai įvairi medžiaga būdavo pateikiama ištaisai, suplakant į vieną skirtingus dalykus. Laikraštis vaidino mokslo populiarintojo vaidmenį ir daugeliu atvejų prilygo to meto mokslinei periodikai, leidžiamai Vakarų Europoje. Uždarius „Lietuvos kurjerį“, sustojo ir „Literatūrinės žinios“.

„Svetimų kraštų žinios“ spausdino tokią pat užsienio informaciją, kaip ir minėtieji politiniai laikraščiai, ir kokiomis nors būdingesnėmis ypatybėmis nepasizymėjo. Plačiau nesustojant prie „Vilniaus laikraščio papildymo“, kuris išeidavo tik retkarčiais ir teikdavo išsinesinę medžiagą, dažniausiai laidotuvių kalbas, paminėtina, jog jam teko nelaiba malonus uždavinys paskelbti apie savo instancijos — jėzuitų ordino Lietuvoje uždarymą. Čia buvo praneštas popiežiaus bulės turinys, su užuojauta išreikšti samprotavimai dėl tolimesnio ordino narių gyvenimo bei jų įsijungimo į bendrą krašto veiklą (1773, Nr. 47).

Po jėzuitų ordino uždarymo beveik iki 18 a. pabaigos laikraščių leidimą organizavo Akademijos, vėliau Lietuvos Vyriausiosios mokyklos profesoriai, išlaikydami nusistovėjusį Lietuvos politinių laikraščių profilį.

Taigi, lietuvių periodikos pradžia sietina su 1735 m. Vilniaus akademijos spaustuvėje pradėtais leisti J. Pošakovskio, vėliau P. Paprockio kalendoriais, kuriuose, be kalendorinių, buvo spausdinamos LDK ir užsienio ži. ios. Nuo 18 a. vidurio pasirodo laikraščiai, gana plačiai atspindėję savo krašto, Vakarų

Europos ir kartais kitų žemynų gyvenimą. Jie suvaidino didelį žmonių bendravimo bei visuotinio suinteresuotumo ugdymo vaidmenį Lietuvoje. Skirtingai nuo Vakarų Europos, politiniai laikraščiai LDK atsirado drauge su mokslinė periodika. Tačiau mokslo ir bendras kultūros lygis Lietuvoje nebuvo dar toks aukštas, kad mokslinė spauda galėtų ilgiau išsilaikyti. Po 4 metų „Literatūrinės žinios“ sustojo, ir tik 19 a. pirmojoje pusėje vėl pradėjo eiti tokio pobūdžio periodika. Pirmieji LDK laikraščiai buvo spausdinti to meto oficialiaja lenkų kalba. Savo turiniu jie neatsiliko nuo kitų ano meto periodinių leidinių. K. Sotenloeris, tyrinėdamas Vokietijos spaudą, taip įvertina 18 a. laikraščius: „Vokietijos laikraščiai 18 a. nedavė nieko džiuginančio. Tai buvo sustingęs,

bedvasis, kaip veidrodis, visuomenės gyvenimo paveikslas. Savaitraščiai ir dienraščiai ilgam pasiliko, kaip ir pradžioje, menkų sulipdytų žinių ir naujienų tarpininkais. Viršūnės neapkentė viešo gyvenimo stebėjimo, jokio valdymo trūkumų iškėlimo. Tai buvo greitai sukurta laikraštinė medžiaga. Informacijos atėdavo ne iš Vokietijos, bet iš Vakarų kraštų, iš Olandijos, Anglijos ir Prancūzijos“³⁵. LDK laikraščiai taip pat laikėsi objektyvaus žinių perteikimo būdo, nepasisakė kritiškai prieš krašto negetoves, remdamiesi valdžios oficialia politika, bet jų tematika buvo gana plati ir įvairi, ypač po laikraščių reformos. Šis spaustuvės darbo baras pateisino dedamas viltis, suteikdamas jai pajamų ir populiarumo visuomenėje.

Lietuvos TSR MA
Istorijos institutas

Iteikta
1972 m. kovo mėn.

НАЧАЛО ПЕРИОДИКИ В ЛИТВЕ В XVIII ВЕКЕ

ИРЕНА ПЕТРАУСКЕНЕ

Резюме

Периодика в Великом княжестве Литовском появилась в XVIII веке как продукт расширившихся связей между странами и возникшими потребностями информации. В истории периодики Литвы, как и других стран, ярко выражаются два этапа: печатание календарей, а позже — газет. Новатором этого дела являлась типография Вильнюсской академии.

С 1737 г. (по автобиографическим сведениям — с 1735 г.) по 1741 календари издаются И. Пошаковским, с 1758 г. — Ф. Папроцким. Они в основном переменили содержание календарей, отказавшись от принятых в это время прогнозиков, а частью и высмеяв их. Календарям они придавали тематический историко-политический характер. Помимо кален-

дарных сведений, в них помещались астрономические, исторические, географические справки, известия о разных событиях. Кроме того, Ф. Папроцкий печатал научные статьи, государственные универсалы, сеймовые постановления. Календари прокладывали путь газетам, воспитывая навыки чтения и потребность в более оперативной информации.

В начале 1760 г. (19 апреля) появились первые газеты: «Литовский курьер» (Kuryer Litewski) и «Литературные ведомости» (Wiadomości Literackie), а через год — «Виленские газеты» (Gazety Wileńskie). Параллельно с ними издавались дополнения: «Иностранные известия» (Wiadomości cudzoziemskie) с 1760 по 1763 г. и «Дополнение к Виленским Газетам» (Supplement do gazet Wileńskich) с

³⁵ Schottenloher K. Flugblatt und Zeitung, p. 328.

1761 г. С 1764 г. издаются только «Виленские Газеты» и «Дополнения к Виленским Газетам», которые выходили и после закрытия иезуитского ордена.

Газеты явились новым видом литературной продукции, которая своей периодичностью и свежестью информации привлекала читателей. В газетах большое место отводилось зарубежным новостям, но все же печатались и местный материал, который в настоящее время

помогает восстановить исторический фон того времени, фиксирует события в стране и имеет поэтому большое познавательное значение. Статьями из разных отраслей научных знаний газеты Академии заслужили добрую славу как популяризаторы науки. Идеологическая направленность этих периодических изданий определялась, конечно, интересами иезуитского ордена и господствующих слоев общества.

THE BEGINNING OF PERIODICALS IN LITHUANIA IN THE 18. CENTURY

I. PETRAUSKIENE

Summary

The periodicals in the Grand Duchy of Lithuania emerged as a product of the expanding ties among the countries and the arising need for information. In the history of periodicals in Lithuania as also in other countries there have been two clearly distinguishable stages: first — publishing of calendars and the later of newspapers. As an initiator in this field appears the printing press of the Academy of Vilnius.

From 1737 (according to autobiographic data even from 1735) till 1741 calendars were published by I. Poshakovskis, from 1758 — by F. Paprockis. They both cardinaly changed the contents of the calendars, rejecting the accepted at that time prognostics and even ridiculing them. Calendars received by them a topical historical-political character. Besides the usual calendar information, the editors inserted bits of astronomical, historical, geographical information and news about various events. In addition to that F. Paprockis published scientific papers, official documents, enactments of the parliament (seim). The calendars paved the way to the newspapers, fostered the reading habits and the need for a more operative information.

At the beginning of 1760 (19th of April) there appeared the first issue of the first news-

paper "The Lithuanian Courier" (Kuryer Litewski) and "the Literary Records" (Wiadomości literackie), and a year later — "The Gazette of Vilnius" (Gazety Wilenskie). Besides these 1760—1763 there were published as supplements to them: "The Foreign New" (Wiadomości cudzoziemskie) and from 1761 "The Supplements to the Gazette of Vilnius" (Supplement do Gazet Wilenskich). From 1764 were published only the "Gazette of Vilnius" and the supplements to it, which were published also after closing in Lithuania of the Jesuite Order.

The newspapers were a new type of the literary production, they attracted readers by their periodic character and the freshness of information they contained. Much space in them occupied foreign news, but some place has been allotted to the local materials, which are now of great help by the restoring the historic background of those times, by fixing the events happened in the country and is therefore of a considerable cognitive value. Through articles on various fields of knowledge the newspapers of the Academy deserve a high appraisal as popularizers of scientific knowledge. The ideological trend of these periodicals was determined by the interests of the Jesuite Order and the ruling circles of the society.